

Orániai Móric hadsereg reformja a XVI-XVII. századi németalföldi szabadságharcban

Jelige: HolLand történelem történettudomány Btk

Bevezetés

A háború az emberiség hajnalától kezdődően szerves része a történelemnek. Bármely korszakot nézzük a történelemben, a háború az, amely mindig jelen van, és szüntelen változásokon megy keresztül. Módosulnak a fegyverek, átalakulnak a stratégiák, növekszik a katonák létszáma. Kezdve a kő- és csontfegyverektől a mai modern katonai hadművészetig, nagy előrelépést ért el a hadászat, és ezeknek az innovációknak több mérföldköve is fellelhető az évezredek során. A harcászati változásokban kiemelkedően fontosnak tartottam a XVI-XVII. századi katonai reformokat, amelyek megalapozták a mostani modern hadművészetet. A különböző nemzetek katonai újításain belül vizsgálódásaim központjába a XVII. századi németalföldi katonai reformot helyeztem. Véleményem szerint, a hadászatban elért teljesítményeikért, kiemelten fontos a kor holland hadseregét vizsgálni. Orániai Móric, Nassaui János, Nassaui Vilmos Lajos, és több katonai vezető a nyolcvan éves háborúban kiemelkedően bebizonyították a németalföldiek katonai fölényét a spanyolokkal szemben a reformok segítségével. Ahhoz, hogy ezt a reformot bemutassam, felhasználtam Jacob de Gheyn „*Wapenhandelinghe van Roers, Musquetten ende Spiesse*” könyvét, amit Nassaui János ötlött ki, továbbá Johann Jacob von Wallhausen több művét is, mint a „*Corpus Militarie*”, „*Ritterkunst*”, „*Programma Scholae Militaris*”, „*Archiley-Kriegkunst*”, „*Kriegkunst zu Pferd*” és a „*Kriegkunst zu Fuß*”. Johan Jacob von Wallhausen művei azért nagyon lényegesek, mivel az egész katonai reform háttérét meg lehet általuk vizsgálni.

A katonai reform megértéséhez foglalkozom a kutatásom során a nyolcvan éves háborúval, továbbá azzal is, hogy fellelhető-e a többi XVII. századi ország hadseregeiben a németalföldi reform lenyomata. Ez a reform hatalmas köveket mozdított meg, egyrészt megalapozta a későbbi hadviselés talaját, másrészt a segítségével a németalföldi emberek kivívták a függetlenségüket és biztosították helyüket a későbbi Hollandiaként a nagyhatalmak sorai között. Vizsgálódásomba kis részben belefoglaltam a kor németalföldi társadalmát, vallási érdeklődésüket, illetve a Habsburgok politika működését ezen a területen (adózási technika, V. Károly reform törekvései a németalföldi államszervezésére). Meggyőződésem, hogy ezek a háttér történések nagymértékben hozzájárultak a katonai reform megszületéséhez.

Orániai Móric kora egyik legjobb hadvezérének számított. Maga Móric, azaz Maurice van Nassau nem volt kiváló politikus, ám azzal a rengeteg tanulással, az antikvitásban alkalmazott hadviselés tanulmányozásával, nem is volt szüksége a többszínű politikai háttérre, amellyel apja, Orániai Vilmos rendelkezett. Ezt a sok tudást, melyet felhalmozott, tökéletesen fel tudta használni a katonai reformoknál, majd később a hadjáratainál is, melyeket a

spanyolok ellen vezetett. Katonai reformjai sok európai országban például szolgáltak, több nemzet fiai is a rokonának, Nassaui Jánosnak a katonai iskoláját választották, hogy ott tovább képezhessék magukat, és ők is kiváló stratégák és hadvezérek lehessenek.

1. Fejezet: A szabadságharc kezdetétől a katonai reformokig

1.1. Németalföld aranykora

Németalföld, mint földrajzi terület Nyugat-Európában helyezkedik el, nagyjából a mai Benelux-államok területén. Három nagy folyó a Maas, a Schelde és a Rajna torkolatában található, amely lehetővé tette számára a kiváló közvetítői szolgáltatást, és fejlett kereskedelmi és ipari központ vált belőle, melyet az európai nagyhatalmak igénybe is vettek. Történelmi háttérben fontos szerepet játszik, hogy három nagy nemzet (angol, francia és német) ütközőzónája.

Ezen a tengerszint alatti területen, a szeszélyes időjárási körülményeknek kitéve Németalföld társadalma decentralizáltan jött létre.¹ Rengeteg kis állam, városállam és tartomány volt megtalálható ezen a területen. Nem volt közös kormányzás, csak a létrejött államalakulatok élén lévő uralkodók, hercegek, helytartók irányították ezt a területet. A Staten-Generaal, vagyis valamennyi tartomány rendi gyűlése képezte a közös döntéshozói szervet. Ám ezek csak katonai és külpolitikai ügyekkel foglalkoztak. A belügyek intézésében minden tartomány megtartotta önállóságát.² A legjelentősebbek Flandria, Brabant és Holland tartományok voltak, mely területeken helyezkedtek el a gazdag kikötők és kereskedő városok.

Ahhoz, hogy rátérhessek a dolgozatom témájára, prezentálnám Németalföld történelmét is, mely a hadseregreformokhoz és Orániai Móríc győzelmeihez vezetett.

Kezdő időpontnak a XIV. századot tartottam logikusnak. Németalföld 1382-ben a Valois-család mellékágát alkotó burgundi hercegek uralma alá került. A XV. században Merész Károly herceg akart ezen a területen egy ütköző államot kialakítani a német és francia területek között, ám a herceg 1477-es halála (Nancy mellett elesett a svájciak ellen vívott harcban³) után házasságok útján Habsburg Miksa főherceg, III. Frigyes császár fia szerezte meg. Miután 1519-ben V. Károlyt német-római császárrá koronázták, apjától, Miksa fiától a Burgundi Hercegség részeként kapta meg Németalföldet, anyjától pedig a spanyol királyságokat, Amerikát és Szicíliát örökölte.⁴

¹ Wittman 1965, 7.

² Menich 2002, 362.

³ Éles 1998, 13.

⁴ Roberts 2000, 82.

V. Károly alatt kezdett felvirágozni igazán Németalföld. 1530-ban kinevezte hűgát, Magyarországi Máriát helytartónak Németalföldön, ő töltötte be ezt a pozíciót egészen 1554-ig. V. Károly egy szervezett államapparátust működtető, célratörő modern állam képére akarta megszervezni Németalföldet. 1531-ben a legfőbb Nagytanácsot 3 különböző tanácsra bontotta szét, az Államtanácsra (politikai ügyekért felelős), a Titkos Tanácsra (jogi ügyekért) és Pénzügyi Tanácsra (gazdasági ügyekért). Maarten Prak szerint ez a rend azonban csak egy külső máz volt, és nem tükrözte a politikai realitást.⁵ A szegény társadalmak panaszaival és a reformáció egyre nagyobb mértékű terjedése ellen azonban, semmit sem tehettek a katolikus Habsburgok. Az augsburgi vallásbéke után (amely az egész Német-római Birodalomban elismerte a lutheránus vallást) 1556-ban lemond V. Károly.⁶ Utódja fia, II. Fülöp, Spanyolország, majd Nápoly uraként, és irányítása alá kerül Németalföld is. V. Károly lemondása után, a kinevezett németalföldi kormányzó a császár testvére, Mária is lemond a brüsszeli palotában a helytartóságról.

Apjával ellentétben, Fülöp elhanyagolta Németalföldet, pedig a spanyol kincstárnak a terület gazdasági helyzete gyümölcsöző volt. 1559-ben egy rendi gyűlésen Fülöp megválasztotta Pármai Margitot (féltestvérét) maga helyett Németalföld kormányzóságára.

Az új politikai felállásban a németalföldi Államtanácsból nagy számban szorultak ki az V. Károly és királypártiak, azaz Egmont grófja, Hoorn grófja, és Orániai Vilmos. Helyükre a megbízhatóbbnak tartott spanyol párti nemesek kerültek.⁷

Fontos írunk röviden Orániai Vilmos életéről. Vilmos orániai herceg (vagy, ahogy más néven ismerik „A Hallgató”) 1533. április 25-én született Dillenburg kastélyában. 11 éves korában elküldték, hogy átvegye unokatestvére, René de Chalon vagyonát, mivel az örökös nélkül halt meg. Miután átvette de Chalon örökségét, apja révén megszerezte az orániai herceg címet is. Idővel Holland, Utrecht és Zeeland tartományok vezetését szintén megkapta. V. Károlyra nagy hatással volt, katonai szolgálatot teljesített nála. Károly II. Fülöp figyelmébe ajánlotta Vilmost, aki idővel az Államtanács tagja lett. 1551-ben feleségül vette Egmonti Annát, ezzel sikerült Egmont grófja felé elköteleznie magát, majd 1561-ben újra nősült és elvette Szász Móríc lányát, Szász Annát.⁸

⁵ Prak 2004, 18.

⁶ Roberts 2000, 85.

⁷ Barta 2006, 173.

⁸ Rowen 1990, 10.

Pármai Margit és II. Fülöp politikája nem nyert el nagy tetszést a németalföldi népesség körében. Németalföldön erőszakos katolikus hitlejlesztés vette kezdetét; a spanyol inkvizíció nem kímélte ezt a földrajzi térséget sem. Az inkvizíció „szükségességének” megértéséhez meg kell vizsgálni a terület vallási képét. Barta János írja, hogy: *„Németalföld a középkorban is sok különböző eretnekmozgalom színteréül szolgált, ezek azonban – a szokástól eltérően – nem harcos, hanem meglehetősen békés természetűek voltak. Általában nem kívánt fellépni velük szemben a hatalom sem.”*⁹

Ezek az „eretnekmozgalmak” a katolikus egyház szemében bűnösök voltak, a protestantizmus elterjedése pedig II. Fülöp uralkodása alatt érte el a csúcst. A protestáns vallás sikere többek között abban rejlett, hogy eltérő szabályokat hirdetett, mint a katolikus egyház, és ezek a szabályok segítettek a kereskedői réteget, ami a Németalföldön hatalmas számban képviseltette magát.¹⁰ A protestánsok azonban nem váltak dominánssá a népesség körében, a katolikus vallás sokkal erőteljesebben volt jelen, főleg a Rajna vonalától délre és északra.

Sajnos azonban, elődjétől, V. Károlytól eltérően, aki rengeteg munkát fektetett a terület fejlődésébe, II. Fülöp politikája, melyet Németalfölddel szemben alkalmazott, nem volt a legideálisabb. A németalföldi nemesség ignorálása az Államtanácsban, az inkvizíció térnyerése, továbbá a későbbi terror vezetett oda, hogy kirobbant az a szabadságharc, amelynek a végeredménye az lett, hogy az Egyesült Tartományok szabad állammá vált.

1.2. A szabadságharc kezdete

A szabadságharc kirobbanásának a fentebb említett okain kívül egy igazán meghatározó cselekmény vált alapjává. Ez volt a képrombolás, hollandul a *Beeldenstorm*. A kitöréshez alapul szolgált a „*Megegyezés*” program, ebből fakadóan, egy nemesi liga létrejött, továbbá az elégedetlenségek figyelmen kívül hagyására.

1565-ben Brüsszelben összeült a kálvinista nemesség, és elkészítették a „*Megegyezés*” (Compromis)¹¹ programjukat, amelynek lényege a tartományi kiváltságok biztosítása, a vallások szabad gyakorlata és az egyházi birtokok szekularizálása (itt érdemes megjegyezni, hogy az arisztokrata főnemesség nem értett teljesen egyet a nemesség feliratával, melyet

⁹ Barta 2006, 173.

¹⁰ A kereskedői réteget azért említettem meg, mivel a katolikus vallás különböző irányzataival szemben, a protestáns vallás nem hirdette a vagyontól való elszakadást, hanem a vagyon halmozását részesítette előnyben, amíg azt a kultúrába és tudományba forgatják vissza.

¹¹ Wittman 1965, 67.

Pármai Margit helytartóhoz intéztek. Maga Orániai Vilmos is inkább felhagyott nyilatkozataival, és csendbe burkolózott. Innen kapta a „Hallgatag” nevet). 1566. április 5-én az összehívott Staten-Generaal-on, azaz általános rendi gyűlésen a nemesi liga átadta követeléseit Margitnak, aki biztosította a rendeket, hogy továbbítja azt a királynak. Az újabb felirat átadásánál felfüggesztették a folyamatban lévő vallási pereket.¹² Innentől hívták őket gueux-knek, azaz koldusoknak.¹³

Az 1566-os év azonban más eseményeknek is teret adott. Ekkor kezdődött el a korábban említett képrombolás is. A koldusok (és nem a gueux-k) és a szegényebb néprétegek között, a magas élelmiszer árak és a baltikumi gabonaszállítmányok elmaradása miatt, lázadás tört ki. Megrohamozták a katolikus templomokat és a benn lévő képeket, szobrokat elpusztították (innen eredeztethető a név, azaz a „*Képrombolás*”). Barta J. szerint nemcsak a képeket, hanem az adósságleveleket és a telekkönyveket is elpusztították, más szóval megszabadították magukat adóságaiktól a képrombolás keretein belül.¹⁴ A képrombolás kirobbanásával kapcsolatban áll az is, hogy II. Fülöp július 31-én kelt levelében nem engedett korábbi rendeleteiből, nem vonta őket vissza, és az addig is tartó inkvizíciót új püspökség kezébe adta. Pármai Margit azonban az augusztusban kirobbant képromboló lázadás elején (augusztus 23-án) megfogalmazott egy kiáltványt az inkvizíció megszüntetéséről, amnesztiáról és a rendeletek visszavonásáról. Cserébe a nemesi liga felszámolását követelte.

Az arisztokrata főnemesség a lázadás leverése mellett döntött, mivel ők inkább a kompromisszumos megoldásban bíztak. Ennek érdekében Flandria és Artois tartományok vezetője Egmont gróf és más főnemesi urak segítettek a lázadás leverésében. 1566 decemberében Pármai Margit összehívta seregeit, hogy a lázadó városok ellen fellépjen. Brederode, mint a nemesi liga vezér egyénisége, az elutasítások után felkészült az összecsapásra Margit csapataival szemben.

Antwerpenben a lázadó csapatok ellen a spanyol hadsereg a város elfoglalására készült. Orániai Vilmos ekkor elrendelte a fegyverletételt, aminek nem akartak eleget tenni,

¹² U.o.

¹³ A forrásaimban a gueux-kre, azaz a koldus elnevezésre több tézist is találtam, azaz, hogy mi alapján nevezték őket annak. Niederhauser Emil „*A Habsburgok*” című művében azt állítja, hogy saját magukat kezdték így nevezni, minden alap nélkül, míg Wittman Tibor állítása szerint azért, mivel a koldustarisznyáig hűek a királyhoz (ezt később saját veretett pénzérméjükre tették rá). Barta János szerint viszont azért hívták őket koldusoknak, mert egyszerű, szegényes ruhában jelentek meg, amit nem átalított a spanyol udvari etikett udvaroncái megjegyezni. Leginkább Wittman Tiborral értek egyet, mivel számomra ez a legrealisabb hipotézis, amely alapjául szolgált a nemesség újfajta megnevezéséhez. Ezen túl ezekre a nemesekre a gueux kifejezést használok, megkülönböztetés miatt.

¹⁴ Barta 2006, 173.

de végül Vilmos érvei meggyőzték a lakosságot és a lázadókat, és befogadták a spanyol helyőrséget.¹⁵

A többi város sorra esett el a spanyolok ereje előtt. Mikor leverték a lázadást, Margit visszavonta rendeleteit, korlátozta a vallásgyakorlás szabadságát, továbbá hűségesküt követelt a nemesség tagjaitól. Ennek Egmont eleget is tett, ám Orániai Vilmos és Brederode azonban nem, és inkább német területre emigráltak. (Orániai Vilmos a német területen található Nassau kastélyába menekült, később onnan tervezte meg támadásait a spanyolok ellen.¹⁶)

Azonban hiába az erőszakos kormányzás, II. Fülöp ekkora már meghozta döntését. 1567 augusztusában új helytartót küldött Pármai Margit helyére, ez pedig nem volt más, mint Fernando Álvarez de Toledo, azaz Alba hercege, aki nagyszámú spanyol sereggel vonult be a Németalföldre, megkezdve egy terrorral és kivégzésekkel teli időszakot.¹⁷

1.3. A nyolcvanéves háború első fele

A nyolcvanéves háború az egyik leghosszabb háború volt, amelyet Németalföld területén vívtak. Maga a háború kirobbanását 1568-ra datálják, és 1648-ig számítják, ami egybeesik a harmincéves háború végével. A nyolcvanéves háború két nagy részre bontható fel; az első rész 1568-tól tartott 1609-ig, a második rész pedig 1621-től 1648-ig. Az 1609–1621-ig tartó időszak a fegyverszünetet foglalja magába, II. Fülöp és az Egyesült Tartományok között, elismerve függetlenségüket, de legvégül csak az 1648-as vesztfáliai béke fogja biztosítani a protestáns polgári köztársaság létrejöttét.¹⁸

Tehát, 1567 nyarán bevonul Alba hercege Brüsszelbe és elkezdti azt a terrort, mely következtében több ezer embert fognak börtönbe vetni, illetve kivégezni.

Fernando Álvarez de Toledo, azaz Alba harmadik hercege 1507-ben született egy Piedrahita nevű településen Spanyolországban. Tizenhét éves korában csatlakozott a hadsereghez és tizennyolc évesen harcolt a páviai csatában is. Kimagasló hadi teljesítményei után, egyre többen kezdték felfedezni benne a katonai géniuszt. Harminc éves korában már a hadsereg parancsnoka volt. Miután visszahívták 1573-ban Németalföldről, 1580-ban II. Fülöp Portugáliába küldte, hogy biztosítsa számára a portugál trónt. Miután Alba hercege

¹⁵ Wittman 1965, 74.

¹⁶ Rowen 1988, 13.

¹⁷ Gonda 1987, 59

¹⁸ Szilágyi 2009, 391.

megérkezett oda, bevonult Lisszabonba és elfoglalta Portugáliát Spanyolország számára. Végül itt halt meg 75 éves korában, 1582-ben.¹⁹

Két hét leteltével 1567 szeptemberében tanácskozás ürügye alatt, más nemesekkel együtt, Alba letartóztatta Egmont és Hoorn grófot. Ennek a letartóztatásnak az érdekessége, hogy Hoorn és Egmont is a kinevezett helytartó mellett álltak és nem szimpatizáltak a rendi ellenállással, a gueux-kkel, és korábban is felléptek ellenük a kompromisszumos megoldásokba bízva. Alba ezek után létrehozta a „Zavarok Tanácsát”,²⁰ mely egy 12 tagú bizottság volt, és Alba személyes vezetésével megkezdték a terrorhullámot Németalföldön. Ennek a tizenkét tagú tanácsnak száma idővel kettőre csökkent, miután a tagokban is realizálódott a népszerűtlenségük. A megmaradtak közül a tevékenyebb Juan de Vargas volt.²¹ 1568. június 5-én hajtották végre az ítéletet Egmont és Hoorn grófon. A kivégzésükről a leírás a Fugger-Zeitungban maradt fenn.

Alba kormányzósága alatt átalakították az addigi hagyományos közigazgatást is. Egyre több spanyol tisztségviselő és katona jelent meg Németalföldön. Új adózási forma is kezdetét vette, ez volt az alkabala.

A spanyol tisztségviselők ellen egyre több és több támadás érkezett. 1568-tól kezdődően a Nassauai kastélyába visszavonult Orániai Vilmos gróf és Nassaui Lajos is betört Németalföld területére, és több támadást is intézett a spanyol csapatok ellen. A probléma ott kezdődött, hogy nem tudott döntő győzelmeket kicsikarni a spanyol csapatokkal szemben, mivel azok túlságosan is jól felszereltek voltak. A gueux-k pedig Anglia irányába fordultak, de I. Erzsébet elküldte őket, mivel nem akart részt venni a küzdelemben, de azért bizonyos mozgásszabadságot biztosított a tengeri gueux-knek, ám a lepantói ütközet után Anglia jobbnak látta végleg megszakítani a kapcsolatot a „koldusokkal”. Elkeseredettségükben a francia hugenották vezetőjétől, Gaspard de Coligny admirálistól vártak segítséget, de 1572. augusztus 23–24 éjjelén a katolikus Valois-házi Margit, IX. Károly francia király testvére és a hugenotta király, Navarrai Henrik esküvője után, meggyilkolják az admirálist és vele együtt a protestáns nemességnek nagy részét is. A vérengzést Medici Katalin kezdeményezte, aki félt, hogy a katolikus–protestáns megegyezésben a saját politikai befolyása megrendül, és

¹⁹ Grossman 2007, 17.

²⁰ Erre Wittman Tibor úgy hivatkozik, hogy az eredeti nevet használja, a Conseil des Troubles. Később ez fog átalakulni a Véres Tanácsá. A Véres Tanács nevet azonban már nem Alba, hanem a nép adja majd. In: Wittman 1965, 76.

²¹ Wittman 1965, 77.

ezért a katolikus Guise-család segítségével, és a lakosságtól támogatva kivégeznek Párizsban 2000 embert. A későbbiekben mintegy 10 000 hugenottát végeznek ki.²² A Szent Bertalan éji vérengzés vezette rá Orániai Vilmost is, hogy Franciaországból, az ott dúló események miatt, nem várhat támogatást.

1568-ban azonban nemcsak a Vilmos általi betörések mutatták a szabadságharc jeleit, hanem az is, hogy sokkal szervezettebbek lettek az előbb is említett gueux-k támadásai. Habár a szárazföldi „koldusok” a szabadságharc elején még nem olyan látványosan küzdöttek, mint a tengeri „koldusok”, a spanyolok elkezdtek tartani tőlük. A szárazföldi gueux-kre leginkább a partizán, rajtaütés szerű hadműveletek voltak a jellemzők. A tengeri gueux-k pedig kalózkodó hadjáratokban vettek részt.

1572 éve meghozta a fordulatokat. Miután a tengeri gueux-k bebocsájtást nyertek Briel városában, 1572. április 1-én megtámadták őket a spanyolok. Miután sikerült visszaverni a támadókat, több északi tartomány is felbátorodott és kiszorították a spanyolokat a városaikból. Egyre több és több városban fegyverezték le a spanyol helyőrséget, és utasították ki őket onnan. Fokozva a szabadságharcot Holland és Zeeland tartományok helytartónak nevezték ki Orániai Vilmost, és a két nagy északi terület is nyílt felkelésbe tört ki. Alba északi hadjárata nem hozott sikert, és amikor II. Fülöp felismerte, hogy Alba teljes mértékben ellene fordította egész Németalföldet 1573-ban menesztette hivatalából.

Alba menesztése után II. Fülöp kinevezte Luis de Zúñiga y Requensest.²³ Requenses gyors hatalomszilárdítással érkezett Németalföldre, és hiába győzte le Nassaui Lajost, zsoldosait nem tudta kifizetni, és a lakosság sem volt hajlandó teljesíteni neki a megszavazott adókat. Ezek a zsoldos lázadások még tovább súlyosbították a spanyolok és a németalföldiek helyzetét, mivel a zsoldosok fosztogatni kezdtek és megtagadták a harcot. Requenses politikájának halála vetett véget, 1576 márciusában, és a helyére a lepantói csata győztese, Don Juan de Austria került.

1576 ismét egy újabb fordulat éve volt. Az északi és déli tartományok, miután hallottak Antwerpen szörnyű sorsáról,²⁴ a közeledés útját választották. Ez év márciusában létrejött a Genti Pacifikáció. Ennek értelmében a tartományok kimondták, hogy a spanyol

²² Beiber 2007, 391.

²³ State 2008, 51.

²⁴ 1576 novemberében a zsoldot nem kapó spanyol katonák fellázadtak, és bevették Antwerpent, több mint 8000 embert legyilkoltak, és több száz házat felgyújtottak. In. Gonda 1987, 60.

katonaságnak el kell hagynia Németalföld területét, továbbá megtartják a 17 tartomány egységét és azt, hogy az északi régiókban biztosítják a protestáns és katolikus vallásgyakorlást. A megmaradt 15 tartományban, ahol a katolikusok voltak többségben, mindenkinek biztosították a szabad vallásgyakorlást.

A Genti Pacifikációt Don Juan de Austria elfogadta, és ígéretet tett a betartására. Szüksége volt a németalföldi tartományok politikai stabilitására, mivel Anglia trónját kívánta megszerezni, és ehhez tökéletes alapnak indult a németalföldi terület. 1578-ban azonban meghalt, és a helyére először Mátyás főherceget akarták kinevezni, de végül Alessandro Farnese, azaz Pármai Margit fia, Pármai Sándor került a helytartói posztba.

A déli tartományok, hogy végre bebiztosíthassák magukat, megkötötték 1579-ben az Arrasi Uniót. Válaszként az északi tartományok létrehozták az Utrechti Uniót (ami magába foglalta Geldern Hercegséget, Zutphen Grófságot, Holland, Zeeland, Utrecht és Friesland tartományokat). Az északi tartományok, melyek kereskedelemben és gazdaságban is felülmúlták a déli tartományokat, egyúttal meghirdették a valláson belül az önrendelkezés elvét. Az Arrasi Unióban a déli tartományok elismerték a spanyolok fennhatóságát, II. Fülöp királyságát és Don Juan de Austria kormányzóságát is. Szembe helyezkedtek a Genti Pacifikációval, mely kimondta az egységre való törekvést. Az Utrechti Unióban ennek az ellentéte érvényesült, és 1581-ben kinyilvánították II. Fülöp és a Habsburg-ház trónfosztását.²⁵

Vilmos helyzete ezek után kezdett romlani. II. Fülöp vérdíjat tűzött ki rá, és radikális lépései miatt, kezdtek elfordulni tőle az emberek. 1582-ben merényletet hajtott végre ellene, amit túlélte. Tovább tetőzte az ellentéteket, hogy megérkezett Valois Ferenc, III. Ferenc francia király öccse, akit Vilmos elképzelt Németalföld trónján. Miután megérkezett Németalföldre 1583 elején Antwerpenben elkezdődött a „francia őrjöngés”, melyben több százán haltak meg a város lakói közül, miközben védték magukat a betolakodók ellen.

A sikertelenség, ami Vilmost követte 1584. július 10-én érte el tetőfokát, amikor Delftben 3 pisztolylövéssel lelőtték, és belehalt a merényletbe. Így halt meg „A Hallgatag”, aki a németalföldi szabadságharc kiemelkedő, és egyik legnagyszerűbb alakja volt.²⁶

²⁵ Barta 2006, 175.

²⁶ Wittman 1965, 113.

2. fejezet: A Németalföldi katonai reform

2.1. Maurice von Nassau a szabadságharc élén:

Orániai Vilmos halálával 1584-ben az északi-tartományok egy vitatott életű, ám kiváló politikai stratégát és helytartót veszítettek el. Az eltelt évszázadok alatt, Vilmosról több kép is kialakult, egyesek szerint, Németalföld korlátlan vezetésére vágyakozott, mások a németalföldi szabadságharc mártírját látják benne, aki mindent megtett a tartományok függetlenségének biztosítása érdekében. Bármilyen vitatott is legyen a személyisége, 1585-ben szükség volt egy újabb helytartóra, aki biztosítani tudta a szabadságharc további küzdelmét. A választás Orániai Vilmos 18 éves fiára, Orániai Móricra esett.²⁷

Móric 1567. november 14-én született Dillenburg várában (apjához hasonlóan). Anyja Vilmos második felesége, Szász Anna, Móric pedig anyai nagyapja után kapta a nevét, aki Szász Móric választófejedelem volt. Fiatal korát Dillenburgban töltötte I. János Nassau grófjával együtt, miközben apja a németalföldi szabadságharcban vett aktívan részt. Heidelbergben, majd Leidenben tanult, ahol megismerkedett Simon Stevinnel, akinek később a műszaki tanácsait követve megnövelte a hadseregében a mérnökök, utászok számát, ezáltal megerősítette a műszaki alakulatok helyzetét. Móric és Nassaui Vilmos kiváló katonai hadvezetése vezet majd oda, hogy biztosítani tudják az északi tartományoknak, a későbbi Egyesült Tartományoknak a függetlenségét.

Miután megszilárdította helyzetét Móric, 1590-ben hadjáratot indított a tartományok felmentése végett. Benyomult Brabant városába, majd elfoglalták Nijmegen, mely hajózási szempontból kulcsfontosságú volt. Így biztosítani tudták Holland és Zeeland tartományokat is a spanyol csapatok ellen. 1592-ben Farnese meghal, Geertruidenberg, majd Groningen ostromnál felhasználják a műszaki csapatokat és reformokat, és elfoglalják. Geertruidenbergnél a győzelem egyik alapja az volt, hogy Móric a seregével cirkumvallációs, és kontravallációs vonalat hozott létre, és amíg a belső gyűrűben zajlott az ostrom, addig Vilmos Lajos a külső gyűrűben tartotta vissza a spanyol csapatokat.²⁸

²⁷ A magyar szakirodalomban, mint Móric Oránia hercegeként van feltüntetve, a legtöbb külföldinél azonban Maurice van Nassau néven emlegetik. Az orániai és nassauai örökséget is megkapta családja után, így mindkét név helytállónak bizonyul.

²⁸ Razin 1964, 349.

A külpolitikai helyzet is javított az északiak sikerein. 1589-ben IV. Henrik (aki hugenotta párti volt, katolikus vallású, majd áttért a protestáns hitre) Franciaország királya lett, miután megölték III. Henriket, aki megszüntette a hugenották vallásgyakorlását.²⁹ 1588-ban az angolok legyőzték a spanyol hajóhadat, az Armadát, és a Dél-Németalföldre kinevezett helytartó Albert herceg is inkább a franciák ellen indult. Mindezek összefüggésében sikerült Mórícéknak elfoglalni Drentét, Zutphent, Tiventét és Ommelandot. A közös érdekek miatt ekkortájt jött létre egy hármass francia–angol–németalföldi szövetség a spanyolok ellen, amely a vervinsi-békében fel is bomlott.

Feltétlenül meg kell említenünk Jan Oldenbarneveltet is, aki korábban Vilmos segédjei közé tartozó ügyész volt, Vilmos halála után pedig Mórícot kezdte el támogatni. Ő volt az, aki segítette abban, hogy Holland és Zeeland helytartója lehessen, és ő volt az, aki a korábban angol segítség alatt Leicester gróf uralmának (akit az angolok küldtek németalföldi kormányzónak, továbbá az angol segítségért cserébe, zálogba kaptak három németalföldi várost, és I. Erzsébet királynő képviselői helyet kaptak az Államtanácsban.)³⁰ véget vetett a Németalföldön. II. Fülöp 1598-as halála idején még jó kapcsolatot ápolt Oldenbarnevelt és Móríc, ám ez a viszony a későbbiekben megromlott.

2.2. A Németalföldi hadászat és hadseregreformok

Orániai Mórícot a kora újkor Európában a legkiválóbb hadvezérek közé sorolják unkatestvéreivel Nassaui Vilmos Lajossal együtt. A németalföldi szabadságharc oroszlánrésze rajta állt, és ezt sikerre is vitte hála a katonai és hadművészeti reformjainak.

Ahhoz, hogy megértsük a katonai reformok mibenlétét, meg kell vizsgálnunk a XVI. századi európai hadseregek struktúráját. Ekkortájt Európában eltűnő félben a lovagi eszmék, és a korszakra nagyban jellemző svájci zsoldos hadsereg is kezdett visszaszorulni. Az ütközetekben nagyrészt már a tűzfegyverek domináltak, nem pedig a hideg-fegyverek jelentették a döntő haderőt. Földi Pál, *„A hadművészet története”* című művében azt állítja, hogy a „*a zárt rendben harcoló, hosszú lándzsával és alabárdal felszerelt, támadó szellemű svájci gyalogság volt az, amely az 1474–1477-es burgundi lovasságot győzte le, sőt némi túlzással azt is állíthatjuk, hogy az egész lovagi hadművészetet elavulttá tette.*”³¹ Ezzel az

²⁹ Menich 2002, 367.

³⁰ Prak 2004, 25.

³¹ Földi 1954-1964, 86.

állításával nem teljes mértékben értek egyet, mivel a lovagi hadművészet ott vált szerintem elavulttá, hogy megjelentek egyáltalán a lőfegyverek már az 1470-es évek előtt. Az a tény, hogy egy drágán felöltöztetett, drága fegyverrel és hatalmas csataménnel ellátott nemes a harcban egy egyszerű, alacsony néprétegekből származó katona puskájától haljon meg, alapvetően egy olyan morális összeomlást hoz a lovagi rendszerben, amellyel fokozatosan eltűnik ez az eszme. Ám a pikások egyre nagyobb számban vettek részt az ütközetekben, és valóban nagy ellenfelei voltak a lovagoknak, azaz Földi Pálnak részben igaza van az állításában.

Egyre inkább eltűntek a XIV. századra annyira jellemző számszerűjászok, és kezdetét vette a korai modern hadviselés korszaka. A tűzfegyverek fejlődése az összes akkori fegyvernemet érintette, ugyanúgy, mint a gyalogságot, lovasságot illetve a tüzérséget. Azok a katonai reformok, melyeket Vilmos Lajos és Móríc kezdtek el, később megalapozták a reguláris hadseregek felépítését, és kihatottak a későbbi európai hadseregek fejlődésére is.

Mórícék sikeresen felismerték, hogy ötvözve a különböző felépítésű zsoldos hadseregeket, egy nem több mint tízezer fős sereggel kiválóan lehet csatát nyerni, akárcsak egy hatalmas létszámú sereggel. Persze nem csak a zsoldfizetés állandósítása vezetett a németalföldi seregek győzelméhez, hanem sok más egyéb tényező, mint a lőfegyverek fejlődése, a katonai tisztikar létrehozása, az ágyúk továbbfejlesztése, és a korszerű lovasság felállítása, továbbá a római légióktól átvett hadmozgások és a műszaki alakulatok újrafelfedezése. A katonai reformok alapos megismeréséhez pedig a korábban már említett később pedig részletesebben kifejtett Johan Jacob von Wallhausen műveit használtam fel, és a különböző fegyvernemek leírásánál, ismertetésénél is az ő műveire támaszkodom.

A németalföldi szabadságharc előtt, mint ahogy a korábbi fejezetekben említve lett, az északi tartományok rendkívül nagy kereskedelmet folytattak, és ezek rengeteg bevételre tettek szert. A Staten-Generaal, azaz a döntéshozói testülettel közösen sikerült Mórícnak felállítani a XVI. századi Európa legmodernebb és legelső regulárisnak mondható hadseregét.

A XV. század végére és a XVI. század elejére a legerősebb egységek a pikások voltak. Több fajtájuk is létezett, de az egyik legismertebb a svájci pikások és a landsknechtek. A svájci zsoldoshadsereg főképp az volt a jellemző, hogy pikával felszerelve, zárt alakzatban, rendezetten vonulnak a hadszíntérre, majd ott fegyelmezett magatartásukkal, általában döntő győzelmet arattak. Az akkori francia hadseregben épp ezért központi helyen szerepeltek a svájci gyalogosok. Idővel azonban a hideg-fegyverekkel felszerelt seregeket egyre inkább a

tűzfegyverekkel felszerelt egységek váltották fel. A XVI. század végére a svájci hadseregben és a landsknechtek között már nagyobb arányban voltak puskával felszerelve a katonák, mint pikával.

A pikások teljes megszűnésének akadálya az volt, hogy a korai puskákkal nehézkesen lehetett célozni, sokáig tartott az újratöltés (negyed órát is igénybe vehetett) és ez idő alatt meg kellett védeni a puskásokat. Ennek ötvözéséből jöttek létre a terciok.³² Szintén fontos volt az a tény, hogy a védelem mellett, mint nehézgyalogyságot, még mindig számottevően fontosnak tartották a pikásokat: „*A legfontosabb a csatarendben, akiben Isten mellett a leginkább megbízhatnak (a lövészek), a duplazzsoldos*”³³. *Arra törekednek, hogy számuk minél nagyobb legyen, valamint arra, hogy a csatarend minél szélesebb legyen.*” Erre említ Nassaui János, a „Megjegyzések” című XVI. század végi művében egy példát.³⁴ Jól mutatja az idézet, hogy a duplazzsoldosoknak, vagyis pikásoknak, már csak a lövészek védelmi szerepét szánták a csaták időtartama alatt, és a fő támadó erőnek a lövészeket szánták. Az évszázad vége felé közeledve mind a francia (1703-ban), mind a Habsburg császári (1689-ben) seregben eltűntek a pikások, és megjelentek a puskával, és azon bajonettel harcoló katonák.³⁵

³² A tercio nagyjából 3000 főből állt, melyben keverik a pikásokat a muskétásokkal. Négyzet alakzatot felvett egység volt belülről a pikások, kívülről a muskétások, ám amikor közelebb került az ellenfél, a pikások mögé húzódtak be a muskétások.

³³ A „*duplazzsoldos*” elnevezés abból fakad, hogy ebben az időszakban több kiképzéssel járt egy pikás kiállítása, és ezt a több kiképzést dupla zsoldokkal egészítették ki.

³⁴ Gottreich 1974, 167.

³⁵ Razin 1964, 462

2.2.1. Zsold, fegyelem, kiképzés

A zsoldos hadseregek fegyelme azonban csak addig tartott, míg zsoldjukat megkapták. Mivel a zsoldosok általában különböző országok embereiből tevődtek össze, ezért a hadjáratok során, gyökértelenségükből fakadóan, lelkiismeret nélkül raboltak és fosztogattak, amikor nem kapták meg zsoldjukat. Móric felismerte ezt a problémát, ezért a sereg felállítása előtt közölte a Staten–Generaallal, hogy a hadsereg egyik alapja mindig a pontos zsold fizetése és ellátása. Katonáit biztosította arról, ha azonban megszegték szavukat, Móric kegyetlenül megtorolta azt. Egy esetben felakasztott két katonát, akik elloptak egy tört és egy kalapot, továbbá agyonlőtt egy katonát, azért mert kifosztott egy asszonyt.³⁶ Minden bizonnyal ez a fegyelem és megbízhatóság vezetett oda, hogy a városok egymással versengve akarták befogadni a németalföldi zsoldos hadsereget. A zsold mellett a sereg fenntartásában a meghatározó tényező a fegyelem volt. A fegyelem mellett, a zsold kifizetésével kapcsolatban párhuzamot lehet húzni a III. Alexandros-féle inváziós sereggel. Mikor Alexandros, serege élén, elindult a Perzsa Birodalom elleni hadjáratba, fontosnak tartotta, hogy a hadsereg katonái pontosan megkapják ellátmányukat, és zsoldjukat, mivel nem szeretne volna kifosztani a Kis-Ázsiai, illetve trák területen lévő falvakat. Ezáltal nem azt szeretném bizonyítani, hogy Móric egy szinten állt Alexandrossal, csak azt, hogy Móric mennyire gyakorlatiasan átvette azokat a segítő tényezőket, amelyeket a történelem nagyjai is alkalmaztak már korábban.

Móric a katonai kiképzés mesterségét új szintekre emelte, és ez által megteremtette a tiszti kart. Még a kisebb egységeken belül is megtalálható egy tiszt, aki nem olyan volt, mint a korábbiak (egy nemes, akinek nem volt a háta mögött katonai képzés, mindössze a vagyonára és elődei tapasztalatára támaszkodott), hanem olyan katonák, akiket külön erre képeztek ki. Később Nassaui János, Orániai Vilmosnak unokaöccse lesz az, aki majd felállítja az első korszerű tiszti iskolát 1616-ban a Schola Militarist, a nyugat-németországi Siegenben.³⁷

A Schola Militaris egy katonai akadémia volt, amelynek célja abban rejlett, hogy felkészítse a tiszteket és katonákat az ütközetekre. A németalföldi katonai vezetők a hadsereg sikerességét a professzionalizációban látták, és az élére első igazgatóként, Johan Jacob von Wallhausent nevezték ki. Wallhausen, miután szolgált katonaként Magyarországon és Oroszországban, Danzig városában kiérdemelte az Oberstwachmeister és Hauptmann rangot.

³⁶ Razin 1964, 334.

³⁷ Parker 2005, 155.

Főképp katonai kézikönyveket írt (ezeket főként Danzig városában adta ki), majd 1616-ban megírja a „Programma Scholae Militaris”-t, ami a Scholae Militaris alapokiratának készült. 1617.-ben nevezik ki az iskola igazgatójának, majd 1620-ban otthagyja igazgatóságát és a Mainzi választófejedelemnél szolgál. Később visszatér Danzig városába és itt hal meg 1627-ben.³⁸

A „Programma Scholae Militaris” azért fontos a katonai reformok megértéséhez, mivel azok az alapok, amelyeket Wallhausen megfogalmazott, világosan mutatja az iskola létrejöttének célját. Pontokba foglalva Wallhausen kifejti, hogy milyen módon vették át a harcászati alapokat a római hadászatból, majd részletezi az iskola célkitűzéseit és szervezeti felépítését. Ilyen pontok például a fegyverek használatának felületes leírása, a parancsszavakra való reagálás megtanítása vagy éppen a különböző fegyvernemekben szolgáló katonák (pikások, muskétások) definiálása.³⁹ Az én álláspontom az, hogy egyfajta programfüzetként is szolgált azoknak a diákoknak, katonáknak és jelentkezőknek, akik érdemesnek gondolták a katonai tiszti képzés ilyen szinten való művelését.

A tisztek különlegessége abban is rejlett, hogy különböző rendfokozattal rendelkeztek, eszerint voltak beosztva a csapatokba. Nem úgy harcoltak, mint a régi vezérek, hogy mindig a csapat élén küzdöttek, hanem általában hátul helyezkedtek el, és onnan jobban tudták kiadni a vezényszavakat. Véleményem szerint ez egy minimális morális romlás érhetett el, mivel a korábbi hadvezéreknek mindig az volt a különlegessége, hogy élen harcolt, ezáltal is biztatva a katonákat a küzdelemben. Azt azonban el kell ismerni, hogy számottevően értelmesebb gondolat, hogy a sereg tisztjei hátul helyezkedtek el, a jobb manőverezés és taktika alkalmazása végett. Móric és Vilmos Lajos először mindig alaposan kidolgozták a parancsokat, letesztelték őket gyakorlatozás alatt, majd utána kezdték el taníttatni a tisztekkel. Továbbá felfedeztek egy fontos szabályt, hogy a vezényszó figyelmeztető részének meg kell előzni a végrehajtást elrendelő részt, ezáltal pontosabban és fegyelmezettebben tudják kiadni a parancsokat az egységeknek („lépésben–indulj!” nem pedig fordítva⁴⁰).

A gyakorlatozás, csakúgy, mint a kiképzés, Móric legfontosabb teendői közé tartozott. A gyakorlatozás alatt a már betanult hadmozgásokat gyakorolták, melyet Móric állandóan finomított és újított, ezáltal sem hagyta, hogy az állandósult stratégia visszaüssön egy

³⁸ <http://www.deutsche-biographie.de/sfz36668.html>-2014.02.19.

³⁹ Wallhausen 1616, 19.

⁴⁰ Razin 1964, 333.

csatában, amit az ellenség már kifigyelhetett korábban. A stratégiákat a tisztek mellett az egyszerű katonáknak is elmagyarázták (olykor rajzos ábrázolással), továbbá a gyakorlatozások alatt nemcsak a vezényszavakat, hanem a dob és kürt hangjait is képesek lettek megérteni, ami alapján értelmezték, hogy mi is a parancs: *„Ahányszor csak alkalom kínálkozik rá, Móric csatarendbe állítja katonaságát, amely annyira gyakorlott, hogy még az ezredeseknek sem kell jelen lenniük. Móric Ófensége csatarendjének van egy alapmintája, amelyet előzőleg jól átgondol és minden évben javít rajta. És hogy ne csak az ezredes és a kapitány, hanem a katonák is megértsék és felfogják, hogy az adott létszámnak megfelelően miként kell a csatarendet megalakítani, rajzon is bemutatják nekik, mivel írásból nem érthetik meg oly jól, mint a rajzból.”*⁴¹

A motiváció azonban nemcsak anyagi forrás volt. Rájöttek, hogy fontos az emberekben megtartani a harci morált, mert ha a katonák biztonságban érzik magukat, gyakorlottak és jól hajtják végre a mozdulatokat, akkor biztosra vehetik a győzelmet. A harci morálra több részben is kitér a korábban említett Nassaui János, és felveti a moráljavításra felhasznált újfajta zászlós elhelyezkedést: *„A zászlós (zászlóvivő) a második tagban áll, ami igen jó hely a csatarendben, mert aki látja zászlósát, és valamelyest is jóérzésű, követi őt és bátorságot merít belőle. Ha azonban a zászlós annyira hátul van, mint a németeknél szokásos, akkor az első sorban haladók, akik tudvalevőleg a legjobbak, nem tudják, de nem is tudhatják, vajon a zászló, amelyre felesküdték, követi őket vagy sem. A franciák éppúgy, mint a törökök, átvették a németalföldi szokást: mindenki látja a zászlót és igazodhat utána. Éppen ezért csatarendjük sokkal erősebb és jobb. Nem kanyarodnak német módra, hanem egyenest előre támadnak vagy oda fordulnak, ahol a szükség megkívánja.”*⁴² A zászlós elhelyezkedés fontossága abban is állt szerintem (amit korábban is említettem), hogy ha a tisztet, aki irányítja őket, nem is látják, de legalább a zászló látványából erőt meríthettek.

A katonák kiképzése szempontjából létre kellett hozni az alaki kiképzést, melyben megtanulják, hogy melyik vezényszóra, hogyan mozogjanak, továbbá fontosnak tartották, hogy a katonák tudják használni fegyvereiket. Alapvető probléma volt egy szabadságharcban felállított hadseregben, hogy a katonái kiképzetlenek voltak, és csakis harc közben tudtak tapasztalatot szerezni. Ez a tényező volt a harmadik nagy lépés, ami megteremtette a messze földön híres németalföldi hadsereget.

2.2.2. A gyalogság helyzete

⁴¹ Gottreich 1974, 168.

⁴² Gottreich 1974, 166.

Ahogy korábban a tercioknál említettük, a korszak nagy hadseregei továbbfejlődésének központjában a pikások és a lövészek keverése állt. Ez az újfajta, tűzfegyverrel rendelkező lövész gyalogos egyre inkább kiszorította a nehéz lovasságot, és majd csak később jelentek meg a könnyű lovasok.⁴³

A korszak tűzfegyvereire jellemző volt a lassúság, és mivel elég nehezek voltak, csak villára támasztva tudtak lőni vele. Sajátosságának tekinthető az a tény is, hogy nedves időben a bevizesedő puskaport lehetetlen volt használni. A XV. században jelent meg az egyenes helyett a hajlított puskaagy, amely biztosította a jobb célzást, továbbá a XVI. században jelent meg a kerekcső zárszerkezet, a lovasság nagy öröme.

A kerekcső zárszerkezet egy megfeszített órarugó által mozgásba hozott éles fogazatú kerékből és a kakasból állt, amelynek fogópofájába helyezték bele a kovakövet. A puska elsülését egy kisebb zárszerkezet akadályozta meg, ami csak az elsütő kar meghúzása után engedett.⁴⁴

A kerekcső zárát inkább a lovasság használta, ők is még akkor, amikor több pisztolyt vittek magukkal. A gyalogságnál nem fogadták kitörő lelkesedéssel, mivel a gyalogsági arquebuser-ek számára alkalmatlan volt. Csak a „kis arquebuse”-hoz (pisztolyokhoz) tudták alkalmazni.⁴⁵

A pontosabb és eredményesebb lövés érdekében idővel vékonyítani kezdték a csövet, hogy minél jobban szoruljon a csőben a golyó. Az ilyen fajta lőfegyvereket már karabélyoknak hívták, melyeket huzagolással lehetett használni. A karabélyok az újításoknak köszönhetően kétszer olyan messzire hordhattak, mint az arquebuse-ok (kb. 400 méterre).

A pikások páncélzatát tekintve a legjellemzőbb a sisak, a mell- és lehetőség szerint a láb- és combvért volt. A gyalogságot Móric a legmodernebb fegyverekkel szerelte fel. Egyre inkább az a példa jelent meg, hogy három lövész jutott egy pikásra, a korábbi három pikás jut egy lövészre felállással szemben. A megjelenő és egyre nagyobb hangot kapó tüzéség, a szorosan felállított csatarendeket könnyen szét tudta zilálni. Ezért volt fontos, hogy Móric másképp határozta meg az arányokat a seregében. Más felállást alkalmazott, így létrehozta a könnyen és kis létszámban mozgó egységeket, amiket németalföldi harcrendben félezredeknek hívtak. A létszámcsökkentés megfigyelhető majd a lovasságnál is, ahol az

⁴³ A lovasságnak más hadseregekben azért még mindig fontos szerepet szántak. Példaképp a fehérhegyi-csatában (1620) a magyar lovasság nagy szerepet játszott, továbbá II. Gusztáv Adolf seregében is meghatározó helyet biztosítottak a lovasságnak.

⁴⁴ Razin 1964, 329.

⁴⁵ Razin 1964, 329.

eszkadronnak nevezett 120 fős zászló csapattesteket alakítanak a lovasokból, míg azok máshol 500 fősök.⁴⁶

Maga a félezred 250 pikásból, és 250 lövészből állt, akik tíz sorban álltak fel. A pikások közepén helyezkedtek el, két oldalt a lövészek egyenlő arányban elosztva. A németalföldi harcrend pedig úgy nézett ki, hogy két félezred 110 méter szélességig felállt, majd mögöttük 100 méterrel megint 2 félezred állt fel, de ezek már túlterjeszkedve, azaz nem közvetlenül mögöttük álltak. Az élvonalbeli két félezred mögött 300 méterrel hozzájuk igazodva ismét 2 félezred vonult. A menetalakzatot három részre osztották fel, ez volt az előhad, derékhad és utóvéd. Az előhad (avantgarde) a jobb szárnyon volt, a derékhad (bataille) a középső részen, az utóvéd (arrièregarde) pedig a balszárnyn helyezkedett el a menetrendben.⁴⁷

Ez a három vonalban megállapított harcrend, mely kisebb egységekből állt, jól mutatta azt a hadrendet, melyet a rómaiak is használtak. Vilmos és Móric is az ókori forrásokat alkalmazták, csakúgy, mint a kor humanista írói, és olyan műveket használtak fel, mint Bölc Leó bizánci császár vagy Ailianosz munkái. A rómaiaknál a Khaironeianál vívott csatában (Kr.e. 86.) Sulla hasonlóképpen állította fel a római legiókat. Ugyanilyen 3 harcvonalat állított fel, elől több manipulust, akik átengedték a lovas szekerekkel támadó ellenséget, és a kiépített sáncba mentek bele. A római legiók felállása, a könnyűfegyverzetű hadtesteket is beleértve, rendkívüli hasonlóságot mutat. Sulla taktikájának a lényege a bekerítés, és az is, hogy ki tudja védeni az eseteleges oldalról jövő támadást, kiváló példát nyújtott Móricnak, aki így szét tudta húzni a harcvonalat, és jól fel tudta használni a lövészeket is. Szintúgy római példa a Hibera-i csata (Kr.e. 215.), amikor Scipio hármás harcvonalban állította fel az egységeit.

A gyalogságnál fontos volt a műszaki alakulatok létrejötte is, melyek hasonlóképpen régi római példákon alapultak. Móric utászokat, aknászokat, sáncárok ásókat alkalmazott, a korábban már említett Simon Stevin segítségével. Megpróbálta a nagyobb zsoldok fizetésével elérni a katonáknál, hogy vegyenek részt a műszaki építésekben, amiket egyébként a zsoldosok kategorikusan elutasítottak. A műszaki újításoknál felfedezhetünk egy a Nassaui János által nevezett „fríz lovas”-t. Ez a fríz-lovas egy hosszú, elől és hátul karóval rendelkező bot, amelyet letűznek a földbe a maguk elé, ezzel is visszatartva az ellenséget: *„Igen jó, ha úgynevezett fríz-lovasokat helyezünk a csatarend elé, hogy a gyalogságot fedezzék a lovasság ellen. Ezek a 6 láb hosszú, elől-hátul hegyes karók, amelyeket három-négyesével tűznek le keresztben egymással. A lovasság nehezen tud átjutni rajtuk, különösen, ha lövészek állnak*

⁴⁶ Gottreich 1974, 641.

⁴⁷ Razin 1964, 331.

*mögöttük. Egyet-egyét a katonák minden nehézség nélkül magukkal vihettek.*⁴⁸ Ugyanez volt a jellemző a római légióknál is. Sulla katonai reformja alatt a légiósoknak kötelező volt fejenként magukkal vinni a sánckarókat, melyeket a csatarenden belül állítottak fel.⁴⁹

2.2.3. A lovasság helyzete

A jó lovas katonák egy erős hadsereg alapjai. A középkori ember agyában úgy éltek a lovas katonák, mint akik hatalmas csataménen a csatába vágatnak, majd hősieles küzdelmet vívnak az ellenséggel. Az akkori lovasok (ha nem könnyűlovasságról volt szó) nehézlovak voltak, akik talpig páncélba öltözve vágattak végig a csatamezőn. A lovagi eszme is úgymond eköré épült fel, mivel mindig a nemesek, a lovagok voltak, akik nagy hévvel és lendülettel lerohanták az ellenség katonáit. Az újszerű gyalogság megjelenésével, csak részben szorult ki a lovasság a harcterről. Kevesebb számban, de mégis döntő súllyal vettek részt az ütközetekben, ám mindezek ellenére szükség volt egy újfajta lovas megteremtésére.

A válasz, hogy fegyelmezéssel és gyakorlással előállítható a kora újkor újfajta lovasa, a tűzfegyverrel és karddal felszerelt lovas (a könnyűlovas megjelenésével azonban nem szűnt meg a nehézlovasság teljesen, mindössze a régi lovagi nehézlovasság tűnt el). Orániai Móric is ezt a lehetőséget alkalmazta, amikor zsoldos lovasságát, azaz a Reitereket megszervezte. A Reiterek felszerelése mindössze kadból, több pisztolyból (általában 3 vagy 4 darab), sisakból és mellvértből állt, és még a lovaknak a magasságát is szabályzatban állapították meg: *„A lovasok igen jól és szinte kivétel nélkül egész vérttel vannak felszerelve, pisztolycsövük meghatározott hosszúságú, úgyszintén lovuk magassága is. Erre a kommiszáriusok mindig nagy gondot fordítanak, ami igen hasznos.”*⁵⁰ Ugyanúgy, mint a gyalogságnál, a lovasoknak is meg kellett tanulniuk önálló kisszámú harci egységként működni egy tiszt vezényszavára. Különböző alakzatokat kellett felvenni, és most már nem csak egy nagy döntő lovasrohammal döntötték el a győzelmet, hanem az egységek egymás iránti támogatásával, illetve a gyalogság által.

A lovasság, a gyalogság második vonalával egyvonalban, továbbá a harmadik vonal külső szárnyain és mögötte helyezkedik el. Célszerű volt ez a felállítás, mivel a lovasok a bekerítéshez, illetve az üldözéshez kiválóan illettek könnyű fegyverzetük révén.

⁴⁸ Gottreich 1974, 171.

⁴⁹ Winkler 1999, 110.

⁵⁰ Gottreich 1974, 167.

Hiába jelentek meg a tűzfegyverek, és hiába szorult egyre inkább vissza a lovagság, magát a lovas katonát nem lehetett kiszorítani a csatamezőkről. Németalföld földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan rengeteg gátat, mocsarat és nehéz terepet foglalt magába, amit a spanyol csapatok nem tudtak a helyzeti előnyükre fordítani, de a németalföldiek – otthonuk révén – annál inkább. Ellenben a könnyűlovasoknak megvolt az az előnyük, hogy gyors rajtaütés szerű támadásaikkal meg tudták zavarni az ellenség katonáit. Több elmélet is létezik, miszerint a lovas katonák fölállása tömör, zárt rendben zajlott, és úgy támadtak. Egy másik elmélet szerint, széles vonalba álltak föl, és szétbontakozva rohanták le az ellenséget. 1600-ban a Nieuwpoort-i ütközetben a végső csapást is a lovasok adták meg, amikor sikerült a spanyol lovasságra nyomást gyakorolni, majd visszavonulásra kényszeríteni őket.⁵¹

A lovassági fegyverzet ebben a korszakban – ahogy már korábban említettem – kardból, könnyű lándzsából, pisztolyból és esetenként karabélyokból állt. A lőfegyverek is, melyeket magukkal vittek, kisméretűeknek kellett lenniük, mivel a nagyobb puszkákkal nem igazán tudtak pontosan lőni egy vágázó ló hátáról. A célzásnál lassítaniuk kellett, és ezzel el is veszítették egyik legfőbb előnyüket, a roham erejét. Nem is szólva arról, hogy milyen nehéz újra tölteni a fegyvert egy lovon ülve. A korszakban egyre gyakrabban jelentek meg a lovas katonák, akik a csatába bevágatva, majd a ló hátáról leszállva küzdöttek. Az ilyen fajta lovasokat a későbbiekben dragonyosoknak hívják, nevüket a dragonnak nevezett kardjuk után kapták.⁵²

A kor lovasságának fegyverzetéről és kiképzéséről teljes képet kaphatunk Jacob von Wallhausen „*Kriegkunst zu Pferd*” című könyvéből. A képekkel illusztrált és azokhoz csatolt leírásból sikeresen felmérhetjük a korszak lovasainak erejét, illetve hátterét. A leírásokban és ábrázolásokban részletesen kifejti Wallhausen, hogy mi a teendő bizonyos esetekben, ha az ellenség hosszú lándzsával támad, esetleg támadást közben érdemes a lovat is lőni, ha pikást vagy muskétást rohamoz meg a lovas, akkor hogyan tartsa a kezét, illetve, hogy hogyan tudja kivédeni a különböző helyzetekben a támadásokat. Rengeteg leírás van az ehhez hasonló esetekre az előbb említett műben.

2.2.4. A tüzéség helyzete

⁵¹ Razin 1964, 352.

⁵² Bull 1993, 100.

A németalföldi táj, rendkívül változatos. A védelmi taktikák kigondolására kedvezően hatottak a mocsarak, gátak és erődítmények elhelyezkedése. Ezt alapul véve, egy újfajta fegyvernem kezdett el kialakulni, a vár- és ostromtüzérség. Újfajta mozsárágyukat, tarackokat és gyújtólövedékeket használtak az ostromoknál, melyekkel jelentős pusztítást tudtak megvalósítani a gyalogság körében is.

A XVI–XVII. századi ágyúknak meg volt az a nagy előnyük elődeikkel szemben, hogy kerekre szerelték rá ezeket. Így sokkal könnyebben lehetett mobilizálni, mint a régebbi ostromágyukat. Ily módon, megjelentek a könnyebb és mozgékonyabb tábori ütegek a csatamezőkön. A lövegek főként tömör vasgolyót lőttek ki. A golyók nagysága függött az ütegek lövegcsőméretétől. A célzást többnyire azzal oldották meg, hogy az ágyukat emelőrudakkal alátámasztották, majd beékelték.

A németalföldi hadseregben fél- vagy egész „kartányokat”⁵³ használtak. Ezeket az ágyukat legtöbbször ostromoknál használták, de előfordult, hogy a csatamezőn is alkalmazták. Móríc felismerte azt is, hogy nem előnyösebb a nagyobb és hosszabb csövű ágyú, mint a kisebb. Utóbbinak előnyei közé tartozott, a pontosabb célzás, a nagyobb mobilitás, továbbá az olcsóbb kivitelezés, a vas kisebb mértékű felhasználásának köszönhetően a gyártás során.

A németalföldiek vastag deszkából falakat készítettek az ágyúk elé, hogy a löveget működtető tüzérségi csapatot (mely általában 3–4 főből állt) megvédjék az ellenséges lövedékektől. A védőfalra készítettek egy kis ablakot, amin keresztül, ha kinyitották, lehetett célozni. Nassaui János felhívja a figyelmet a művében, hogy ezen a kis ablakon keresztül is eltalálhatták a tüzekeket, ezért újratöltésnél, illetve célzás után ajánlatos volt bezárni: *„Az ágyukat vastag deszkából védőfállal borítják, amely véd a muskétagolyók ellen. Ezen a védőfalon négyszögletes nyílást találunk szárnyakkal, amelyek kapu módjára összezsukhatók. Amikor a lövést leadták, vagy várakozásra van beállítva, az ágyúmester becsukja ezt a nyílást, így az ellenség muskétásaitól, vagy lövéseitől nincs félnivalója, és újra tölthet. Ezek hiányában sok ágyúmester esett már el és kapott lövést (mint Steenwijknél és Lingeennél).”*⁵⁴

Ha észrevétlenül akarták megközelíteni a célpontot, emberekkel húzták a löveget. Az ágyút húzó embereknek figyelniük kellett a különféle vezényszavakra, hogy precízen hajtsák végre a parancsot. Nassaui János további instrukciókat adott arra nézve, hogy a különböző

⁵³ „A kartányok voltak azok az ágyúk, amik a XVI. századtól kezdődően kialakultak. Csöve középhosszú volt, míg az aránylag hosszabb csövéket „kigyóknak”, a rövidebb csövéket pedig „kamarásnak” nevezték. Megkülönböztettek egész-, fél-, negyed-, és nyolcadkartányokat. Ezeknek a megkülönböztetések a szerint voltak, hogy 48,24,13 vagy 6 fontos ágyúgolyókat lőttek ki belőle”. In: Gottreich 1974, 642.

⁵⁴ Gottreich 1974, 172-173.

szituációkban (földfal, kapu vagy kőfal lövetése esetén), hogyan és milyen módon lehet kihasználni a helyzet adta stratégiákat. A kazamatáknál (ami a várakon belüli raktárhelyiség volt, ahonnan lőhettek mozsárágyúkkal, illetve tábori ágyúkkal) külön kiemeli, hogy több oldalról érdemes rá a tüzet leadni: *„Az ágyú mesterek a megtámadott pont közelében lévő felső mellvédeket lőjék, mivel azokban messzire látó őrszemek vannak, továbbá a kazamatákat, amelyekből a védők tüzelnek. Ilyenkor két oldalról kell tüzelni.”*⁵⁵

Aprólékosan odafigyeltek arra is, hogy csakis azonos löport használjanak, vagyis ne keverjenek más fajtát az előzőhöz. Ez azért volt fontos, mivel az ágyúban lévő különböző kemikáliákból összekevert löporok nagyobb robbanást eredményezhetnek, és ez által tönkreteszhetik a többi ágyút, valamint megsebesíthetik a tüzéretket.

Egy újfajta lövedéket is kipróbáltak a németalföldiek, melyet sikeresen alkalmaztak. Ezek voltak a tüzes ágyúgolyók. Ezeket a lövedékeket főként házak és erődítmények felgyújtására használták. Az ágyúgolyókat külön kemencékben melegítették fel, majd nagy óvatossággal lőtték ki a célpontokra.

Az ágyúkat azonban nemcsak épületek, hanem emberek ellen is felhasználhatták. Ebben az esetben a legcélszerűbb az volt, ha a golyókat láncsal összekötik, és azt kilövik (későbbiekben a tengeri hadviselésnél fontos szerepe lesz ennek a láncos golyónak, amikor az ellenség hajójának árbocát célozzák). Ezek a golyók kisebb méretűek voltak, mint az épületek ellen használt lövedékek. Ha nem összeláncolt golyót alkalmaztak, akkor kartáccsal lőttek. Lényege az volt, hogy apró söréteket, golyókat, kavicsokat és köveket helyeznek bele az ágyúba és közvetlen közlelről leadják a lövést, nagy károkat okozva.

Ahogy a gyalogságnál és a lovasságnál, a tüzéségnél is volt hadrend. Az ágyúk felállítása a következő módon nézett ki. Mindegyik ágyú között nagyjából 4 méter széles távolságnak kellett lenni. A sánckosarakat, illetve egyéb nem odaillő tárgyakat el kellett takarítani az ágyúk mögül, mivel amikor az ágyú visszarúgott, nagyon komoly károkat okozhatott. A visszarúgás elkerülése érdekében, duplázott köteleket kötöttek az ágyúhoz, és ezt általában 5 vagy 6 ember tartotta: *„A rendszerint igen keskeny és hátul emelt tüzelőállásban lévő kartányokat lövésnél kétszeresen vett kötelekkel öt vagy hat személy tartja, hogy amikor a löveg elsül, ne csússzon hátra.[...]Ezenkívül minden löveg mellett 12 láb szabad széles hely legyen.”*⁵⁶ Szóval összességében elmondható, hogy egy ágyú működtetéséhez 10 emberre volt szükség. 4 ember tüzelt, amíg 6 ember tartotta az ágyút a visszarúgás elkerülése érdekében.

⁵⁵ Gottreich 1974, 173.

⁵⁶ Gottreich 1974, 175.

A kiképzés a tüzérségnél is nélkülözhetetlen volt. Nassauai János kihangsúlyozza, hogy az ágyúk mellé az egyik legfontosabb teendő, hogy jól kiképzett tüzérek kerüljenek. Előfordulhatott, hogy a nem jól kiképzett tüzér, nem építette kellően jóra a védfalat az ágyú előtt, elhanyagolta a löpornak a felügyeletét, ami által felrobbanhatott az ágyú, illetve előfordult olyan is, hogy figyelmetlenségből a saját egységeiket ágyúzták meg.

2.2.5. A „petárdák”

A németalföldi hadseregben tehát több újítás is végbement a gyalogság, a lovasság és a tüzérség területén. Az ostromoknál érdemes volt a kapuk és falak távoli lövetése a bejutás reményében. Ám volt egy másik fajta eszköz, amelyet használhattak éjszaka is. Mivel egy ember elbírt (nagyjából 10 kilogramm volt), ezért könnyen lehetett alkalmazni. Ezt az eszközt, Nassauai János „petárdaként” említi. A petárda egy fémből készült hordó alakú tárgy, ami véleményem szerint a későbbi gránátok elődje. A lényege ennek az eszköznek, hogy egy fémhordóra fogantyúkat szereltek, a könnyebb szállítás érdekében, továbbá elhelyeztek rajta egy csapot, amelyen két lyuk található. Ezekbe a lyukakba vezettek le egy gyújtózsínort, amit előtte nagy alkohol tartalmú szeszesitalba mártottak. A petárda belsejét lőporral töltötték meg, majd higanyt öntöttek a lőporhoz, a tetejét pedig viasszal fedték le. Amikor meggyújtották a gyújtózsínort fedezékbe húzódtak, majd hatalmas robbanással szétrobbant a petárda: *„A petárdát fémből, vagy vasból öntik, alakja majdnem olyan, mint egy vas kamra, amely elöl vastagabb, mint hátul; továbbá hátul fémből készült fogója van. Elöl kb. 3 ujjnyi vastag és két füle van, amibe egy nagy villa illeszthető és a kapuhoz támasztható. Az ilyen petárdának a gyújtólúka egy kifelé álló csapban van, amelybe két lyukat fúrtak. Ezeken a lyukakon vezetik keresztül a gyújtásra szolgáló gyújtózsínort. Az ilyen petárdákat a legjobb lőporral kell tölteni.[...] A lőporba higanyt teszünk. A lőpor felett két ujjnyi helyet kell hagyni és a gyújtólúkkal egyenlő nagyságú, két ujjnyi viasztapaszt készítünk, majd vászonkendővel a lőport mereven és erősen összekötözzük”*⁵⁷. A petárdákat a kapuknál villákra is helyezhették, mert az „csendesebb” módszer volt, mintha csavarokra tették volna.

⁵⁷ Gottreich 1974, 176.

3. fejezet: A katonai reformok átvétele

A katonai reformok, melyeket az előbb bemutatam, hatalmas sikert hoztak a németalföldi harcászatban, és a nyolcvanéves háborúban. A Nassaui János által létrehozott Schola Militariból pedig rengeteg olyan embert került ki, akik a harmincéves háborúban nagy befolyással rendelkeztek, és tudásuk nagy részét az Orániai Móric, Nassaui János és Vilmos Lajos által kiötlött katonai reformok tették ki. A későbbiekben ez több esetben megnyilvánult. Példaképp a svéd hadsereget és II Gusztáv Adolf svéd királyt említeném meg, de több, a későbbi észak-amerikai angol kolóniák vezetői is itt találhatók. A Virginia Company például elkezdett embereket toborozni, hogy csatlakozzanak a holland hadsereghez, így később Virginia összes kormányzója 1610 és 1621 között Móric alatt szolgált tisztként. Miles Standish bevezette a németalföldi fajtájú kiképzést Plymouthban, John Winthrop megbízott 4 Massachusetts Bay-i milícia sereget a németalföldi hadsereg veteránjainak felvételéhez, Thomas Dudley pedig megszervezte a puritánok ellenállását a karibi térségben Providence szigeten.⁵⁸ A németalföldi hadsereg újításait a svédek és angolok kívül, a franciák is átvették. A nagyhatalmak, azon kívül, hogy ütőképes modern hadsereg felállításán fáradoztak, mellyel megvédhetik magukat, minden bizonnyal azt is szem előtt tartották, hogy a gyarmatokon is biztosíthassák majd a pozícióikat.

A katonai reformok elterjedését az is segítette, hogy a Nassaui János által kiötlött katonai kézikönyv (mely rengeteg képen illusztrálja a helyes fegyverhasználatot és hasonlókat) megjelent 1607-ben Amsterdamban Jacob de Gheyn keze által. Ez a mű a „*Wapenhandelinge van Roers, Musquetten ende Spiessen*” (katonai kiképzés arquebussal, muskétával és pikával)” nevet viselte, és iszonyatos gyorsasággal megjelent holland, francia, német, angol és dán területeken, majd később több kalózpéldányt is készítettek belőle. Vizsgálódásom során megtaláltam Johann Jacob von Wallhausen „*Kriegkunst zu Fuß*”, Valentin Friedrich „*Kriegs Kunst zu Fuss unnd eigendlicher Unterricht mit sonderbarer Behendigkeit und geschwinden Vortheil allerhand eydgnössischer Schlachtordnungen zu machen*” és William Bariffe „*Military Discipline*” című műveket. A gyalogsági reform elterjedése minden bizonnyal Gheyn művére vezethető vissza, mivel 1607-ben adták ki, Wallhausen, aki Móric alatt szolgált tovább dolgozta 1615-ben, majd nagy valószínűséggel a Schola Militarinak köszönhetően vette át Valentin Friedrich, aki saját művét 1619-ben adta

⁵⁸ Parker 2008, 155.

ki Bern városában, majd 1635-ben jelenik meg angol földön Bariffe műve. Spekulációnak tűnhet mindössze az évszámok alapján levezetni a reform terjedésének útját, ám mindegyik könyvben megtalálható a muskétának a kezelése lépésről lépésre, mindössze egy-két ponttal kibővítve. Ugyanez igaz a tüzérségi reformoknál, vagyis az, hogy Wallhausen „*Archiley Kriegkunst*” művének több illusztrációja megegyezik Henry Hexam „*The Principles of the art military*” könyvében a különböző szögből ágyúkkal való lövések leadása, illetve az ágyúk különböző leírása és felállása is. Wallhausen műve 1617-ből, míg Hexham műve 1637-ből származik, nagy valószínűséggel Wallhausen a Móríci reformokból táplálkozik művei megírásakor.

A Jacob de Gheyn keze alól kikerülő mű a németalföldi katonai reformok megismerésének a teljes alapját lefedik. Mivel ennek a műnek a megírását Nassau János vállalta magára, teljesen aprólékosan és részletesen leírja a gyalogságnak a fegyverhasználatát. Több részre oszt fel egy-egy fegyvernemet, majd a bevezetés után több pontokba szedi a helyes használatát az adott fegyvernek. A muskétánál például 43 pontba állapítja meg a helyes használatot, és ezt a 43 pontot rövid pár szóba, kifejezésbe sűríti, majd mindegyik pontot részletesen kifejti.⁵⁹ A sikeressége a katonai kézikönyvnek pontosan ebben rejlett, mivel ezzel az aprólékos leírással, és a gyönyörű ábrázolással széles körben elterjedhetett a katonák között, és játszi könnyedséggel sajátíthatták el a fegyverek helyes használatát.

A nagyhatalmi hadseregek főként zsoldosokból álltak. Móríc példájára viszont, elkezdtek szervezni olyan seregeket, amelyeknek magját nemzeti haderő alkotja, és a zsoldosokat a különböző népek közül választották ki. A zsold megoldásának kérdésében (szintúgy, mint Mórícnál) olyan döntést hoztak, amellyel a seregeknek nem szükséges fosztogatni az éppen átvonulandó területen élő lakosságot, hanem az állandó zsold és élelmiszerbiztosítással meg tudták ezt gátolni, és ez által emelték a hadseregek morálját, a lakosság körében pedig bizonyos szintű tiszteletet érdemelték ki az ott szolgáló katonák.

A reformok közül a legjelentősebbek a katonai kiképzésnek a szerepe (ennek hasznossága pedig még 1726-ban is felismerhető egy német katonai útmutatóban, amely a muskéta töltésének és lövésének 76 különböző módját mutatja meg, alapjául a Móríc, János

⁵⁹ [http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-048/&p=1&i=6&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn&sc=\(cql.serverChoice%20all%20%22Wapenhandelinghe%20Gheyn%22\)%20and%20\(isPartOf%20any%20%27LEMU01%27\)/-2014.02.19](http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-048/&p=1&i=6&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn&sc=(cql.serverChoice%20all%20%22Wapenhandelinghe%20Gheyn%22)%20and%20(isPartOf%20any%20%27LEMU01%27)/-2014.02.19).

és Vilmos Lajos reformjai szolgálnak), a tüzérség számának és fontosságának észben tartása, továbbá a folyamatos tüzelés említhető meg.

Mivel részletesen leírni az összes olyan személyt, aki átvette a katonai reformokat, majd magáévá tette azt, nem lehet, ezért a nagyobb népek hadseregein keresztül fogom bemutatni, hogy hogyan is alkalmazták ezeket az újításokat.

3.1 A svéd példa

A svéd hadsereg és hadművészet megújulása II. Gusztáv Adolf svéd király nevéhez köthető. Gusztáv Adolf 1594-ben született királyi családban, apja IX. Károly svéd uralkodó. Gusztáv Adolf fiatal korától érdeklődött a katonai pálya iránt. Nagyszerű lovas és kardforgató volt, több nyelven is beszélt (latinul, dánul, németül, franciául, olaszul, lengyelül és oroszul), továbbá közkatonaként lépett katonai szolgálatba, majd 1611-ben apja halála után átvette a svéd trónt. Folytatta azt a politikát, amelyet Svédország uralkodói kezdtek, vagyis biztosította a Balti-tenger partvidékén a folyótorkolatoknak az elfoglalását. Az 1615-ös Pzskovi-csata után kezdte meg a seregének átszervezésén gondolkodni.

3.1.1 A toborzás és csapat felállítás

Ahogy korábban említettem, ez idő tájt a zsoldosok tették ki a nemzeti hadseregek nagy részét. Gusztáv Adolf is felismerte ennek jelentőségét, a hadsereg megszervezésében nagy szerepet játszottak a Németalföldön edzett és maga mellé vett tisztjei, többek között Jacob de La Gardie.⁶⁰

Gusztáv Adolf belátta, hogy egy sikeres sereghez jól kiképzett tisztekre van szükség, ezért kötelezte a svéd nemeseket, hogy vegyenek részt katonai szolgálatban, felszólította a helyi hatóságokat és a papságot, hogy írják össze a 15 évnél idősebb svéd férfiakat, akik majd a nemzeti hadsereg magját fogják alkotni.⁶¹

⁶⁰ Paret 1986, 46.

⁶¹ Razin 1964, 366.

A zsoldosok különféle országok fiai voltak. Voltak köztük németek, franciák, angolok és skótok. 1630-ban amikor Pomerániában partra szállt, a svédek mindössze a hadsereg felét tették ki. A svédek inkább Svédországban hagyták, hogy hadjáratai alatt védhessék a hátszögöt, mivel abban az esetben, ha a háborúban aktívan részt vevő sereg nagy sérüléseket szenvedne el, Svédország még mindig biztonságban lenne. Peter Paret könyvében így fogalmaz erről: *„ahogy Montecuccoli megjegyezte, minden kikötő svéd tisztekkel és csapatokkal volt védve, nem bíztak se a finnekben se a litvánokban, se a németekben”*.⁶² Helyesen alátámasztja ezt a kijelentés az is, hogy a tiszti kar teljes egészében svédekből állt.

Az így létrehozott félig svéd, félig külföldi zsoldosokból álló csapatok első nagy összecsapásában, az 1631-es Breitenfeldi-csatában tesztelhetők le tudásukat. Svéd oldal 22 800 gyalogosból 54 ágyúból állt, kiegészítve 17 300 szász katonával és 12 ágyúval. A főbb parancsnokok között megtaláljuk Gusztáv Adolfot, Gustav Horn grófot, Johann Baner tábornokot, I. János György szász választófejedelemet. Velük szemben állt a Habsburg császári haderő 31 300 fővel és 26 ágyúval. A császáriak vezetője Tilly, Pappenheim, Fürstenberg grófok voltak (A felsorolás nem teljes, több névvel is ki lehetne egészíteni, de az összes tisztségsorsorolását nem tartottam fontosnak dolgozatomban szempontjából).⁶³ Az ütközet svéd győzelemmel zárult, az új harcászati modellek pedig, amiket alkalmaztak, méltón megmutatták, hogy az európai nagyhatalmak seregeinél elkezdődött a korai modern hadviselés korszaka.

3.1.2 Gyalogsági, lovassági, tüzérségi reform

A győzelmekhez, amely a svéd hadsereg elért, nagyban hozzájárultak a gyalogsági, tüzérségi és lovassági reformok, amelyek Móríc seregében is fellelhetők voltak. A pika visszaszorulásával olyan mondás kezdte el járni, hogy: *„A hosszú pikák inkább a háborút gyengítő elemek, semmint a háború idegei. A pusák oltalmazzák a pikát”*.⁶⁴ Ez az idézet mely Razin könyvében található, egy 1630-as években élt katonai szakértő állította. Ezzel azonban nem értek egyet. A pikák, éppen hogy oltalmazták a muskétásokat, a masszív lovasrohamokkal szemben, később pedig majd a bajonettek lesznek azok, amikkel a katonák

⁶² Paret 1986, 48.

⁶³ Black 2006, 131.

⁶⁴ Razin 1964, 368.

megvédhetik magukat. A lovasság maga a támadást biztosítja, a gyalogság pedig tartja a kijelölt vonalat, illetve elhárítja a támadásokat. Ezért nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a pikákat a puskák oltalmazták.

A muskétásokat Gusztáv Adolf 6, vagy 3 sorban állította fel, a pikásokat 6 sorvonalban és 32 sorban. A sorok és vonalak közti tér 1 méter volt, a tüzelés így szakaszonként és soronként történt, a sortűz, a muskétákkal való folytonos tüzelés nagyobb eredményességet biztosított a katonáknak. Ajánlott megfigyelni a hasonlóságot, amely a svéd fírfenlein (azaz zászlóalj) és a németalföldi félezredek között fennállt. Mórícnál a félezred 25 sor pikás volt, és 10 sorvonalból állt. Az, hogy fírfenleinben szolgáló katonák felállítását Gusztáv Adolf megváltoztatta, jobban széthúzta az arcvonalat és ez által sokkal jobban tudták egymást fedezni az alakulatok. A svéd seregben megmutatkozott a tűzéréség nagyobb felhasználása a németalföldi seregekhez képest. Ezer emberre körülbelül 5-12 ágyú jutott.⁶⁵ A tűzéréség nagyobb mértékű felhasználását Móríchhoz képest az is mutatta, hogy Gusztáv Adolf a greifenhageni harcban 20 000 emberre 80 löveg, azonban az odera-frankfurti harcban 18 000 emberre 200 löveg jutott.⁶⁶

A lovasságnál újítként, az állandó roham megszakításainak elkerülése végett, a tűzfegyvereket nem engedte használni a lovasoknak, hanem csak a kardjukat. A németalföldiekhez hasonlóan az eszkadronokat 120-125 főben határozta meg.⁶⁷ Ez a harcászati egység a század volt, a harci egység pedig a kornéta, vagyis szakasz volt. 4 kornéta volt egy század.

3.2 A Csatorna másik oldalán

II. Gusztáv Adolf után rátérnék egy másik olyan személyre, aki stratégiai tudásával, és hadművészetével szintúgy kitűnt a sorból. Ez a személy Oliver Cromwell volt.

Oliver Cromwell 1599. április 25-én született Huntingdonban, Angliában. Angol katona és államférfi, aki a XVII. századi angol polgárháborúban vezette a parlamenti erőket. Középnemes családból származott, fiatalkorában nagy szerepet játszott a puritán neveltetés. A Cambridge-i Egyetemen tanult, majd Londonban. Már fiatalkorában feltűnt, hogy szilárd jellemű, célratörő és bátor ember. Katonai pályájának sokat segített, hogy szeretett úszni, nyíllal célba lőni, vívni, vadászni és lovagolni (érdekes itt párhuzamot vonni Gusztáv Adolf

⁶⁵ Razin 1964, 373.

⁶⁶ U.o.

⁶⁷ Razin 1964, 369.

és közte, mivel mind a ketten szerettek lovagolni, és ez a későbbi katonai reformjaikban is kitűnik.). Figyelemmel kísérte a harminc éves háború történéseit, járatta a „*Swedish Intelligencer*” című újságot, egy holland tiszt segítségével pedig megismerkedett Orániai Móric katonai reformjaival, valamint katonai tevékenységével.⁶⁸ A holland katonai reformok átvételének lehetőségei között felmerül a korábban említett Henry Hexham műve, a „*Principles of the Art Militarie*”. Hexham 1637-ben írt művében több ponton is fellelhető a holland reformok, például a Nieuwpoorti csatát említi meg, és az ütközetben a holland csapatok felállását demonstrálja; amikor a pikával és muskétával való harcot mutatja be; amikor a félézredeken belüli felállást ismerteti vagy éppen a különböző tárgyak ágyúval való lövetését szemlélteti, amely rajzok megtalálhatóak az 1609-ben kiadott Jacob de Gheyn keze által rajzolt könyvben. Feltételezhetjük, hogy Henry Hexham művén (mivel kortársa volt Cromwellnek, és műve az akkori kori Anglia jelentős katonai könyvének számított) keresztül a holland reformokból nagymértékben táplálkozhatott a későbbi angol polgárháborús katonai seregek.

Magát az angol polgári forradalmat nem fejtem ki, mivel dolgozatom témájában nem kulcsfontosságú. Ezért inkább csak jellemezném a cromwelli sereget.

1642 nyarán, a polgárháború kirobbanása után, Cambridge-ben elkezdte felállítani seregét. Hadseregébe csakis tisztességes, istenfélő, puritánokat vett fel, és inkább részesítette előnyben az alacsony származású, de katonailag jól kiképzett embereket, mint az előkelő származású „*gentleman*”-eket. Cromwell tudta, hogy serege csakis akkor lesz ütőképes, és sikeres, ha a megfelelő fegyverzetten kívül vasfegyelem uralkodik rajta. Ebben hasonlít Móricra, aki a fegyelmet hasonlóképpen egy sikeres hadsereg alapjának tekintett. Amíg Móric tettelesen támasztotta alá a seregben való fegyelmet,⁶⁹ addig Cromwell kiadott egy teljes szabályzatot arról, hogy milyen büntetést alkalmaz, és mik azok az erkölcsi szabályok, amelyeket elvárt katonáitól.

A problémák azonban nem a fegyelemnél kezdődtek, hanem ott, hogy volt serege a parlamentieknek, csak a seregen belül hiányzott a lovasság. Tüzérsége és gyalogsága se volt éppen a legerősebb. A problémák megoldása végett, megalakítja a „*New Model Army*”-t, vagyis az új mintájú hadsereget. A parlament 22 000 főben állapította meg az új serege létszámát, amelynek 10 lovasezredből, 1 dragonyos ezredből és 12 gyalogezredből kell állnia.

⁶⁸ Razin 1964, 422.

⁶⁹ Korábban említve volt, hogy az embereit, hogyan és milyen bűnökért végeztette ki. Lásd a 17. oldalon.

Megalakulása után, Cromwell úgy tartotta, hogy a sereget legjobban egy küzdelemben lehet kipróbálni. 1645-ben lehetőség adódott Naseby mellett, amikor is, a parlamenti sereg megsemmisítette a király seregét. A Naseby-i csatában kitűnik, hogy ugyanazokat a formációkat alkalmazták, mint amit majd fél évszázada Móricék kidolgoztak. A muskétások felállása és a hadrend is erre vezethető vissza.

4. fejezet. A fegyverszünetig tartó harc, kiújulás és münsteri-béke

4.1. A fegyverszünet alatti helyzet

II. Fülöp 1598-as halálánál szakítottam félbe a szabadságharcot, innen folytatom a történeteket. Móric egyre nagyobb területeket szabadított fel hadjáratai során. Miután az északi tartományokban sikerült megerősíteni hatalmát és kiűzni a spanyolokat, Dél-Németalföld felé fordult. 1600 júliusában Nieuwpoortnál összecsap Móric és az Albert herceg által vezetett spanyol sereg. A kiváló katonai reformokra felépített hadsereg remekül alkalmazta Móric újításait. A gyalogság, a lovasság, a tüzérség és a hajótüzérség tökéletes összhangban harcoltak a spanyolok ellen. A spanyolok vereséget szenvedtek, veszteségeik elérték a körülbelüli 4000 halottat és 1000 sebesültet. A németalföldi veszteség összesen 2500 emberre tehető.⁷⁰

1602-ben Amsterdamban, több indiai kereskedelmi cég érvényesüléséből létrehozzák a Holland Kelet-indiai Társaságot. Elsősorban Ceylonon és Japánban fejtenek ki kereskedelmi tevékenységet.⁷¹

A rengeteg veszteség és az egyre növekvő adósságok arra kényszerítették a spanyolokat, hogy minél hamarabb a békére törekedjenek. Oldenbarnevelt, miután Móric ellen kezdett tevékenykedni (félve attól, hogy Móric egyeduralkodó megszilárdítására készül), kereste is a spanyol békét. Végül 1609 áprilisában írták alá az Antwerpentől északra található Bergen-op-zoomban a tűzszünetet. Az egyezmény kimondta a 12 évre szóló fegyverszünetet, a spanyolok pedig elismerték, hogy Észak-Németalföld szabad ország, és nem óhajtanak uralkodni felettük. Az így létrejött Egyesült Németalföldi Tartományok önálló köztársasági formában kezdte el kiépíteni gyarmat birodalmát.⁷²

Az 1621-es harc kiújulása előtt azonban feltétlenül meg kell említenünk a remonstráns–kontraremonstráns ellentétet és az Oldenbarnevelt–Móric viszonyt.

A háború 1609-es fegyverszünetében Oldenbarnevelt nagy szerepet játszott. A németalföldi kereskedők egy része a háború lezárásában látta a piacot. A béke által ki tudták terjeszteni kereskedelmi kapcsolataikat, és nem kellett a drága hadjáratokra költeni a vagyonukat, továbbá növelni tudták a gyarmati kereskedelembe befektetett pénzt is. Ezzel szemben a kereskedők egy másik része inkább a háborúban látta a növekedő vagyont, mivel

⁷⁰ Razin 1964,352.

⁷¹ Menich 2002, 373.

⁷² Wittman 1965, 137.

azáltal tudták biztosítani kereskedelmi jogaikat. Mellesleg nagy hasznot tudtak húzni a katonaság által elfoglalt területekből. Ők voltak azok, akik magából a háborúból éltek. Ez utóbbi kereskedő réteg a nemességből, Orániai Móricból és a pártját fogókból állt, míg az előbbi réteg a gazdagabb tőkések rétegét jelentette.

A széthúzás azonban nemcsak a társadalmi rétegek között jelentkezett, hanem az eltérő vallási nézeteknél is. A korábban említett remonstránsok a protestánsok egy olyan rétegét jelentették, akik egy teológust, Arminiust követtek. Enyhülést hirdettek a valláson belül, és Isten szeretetét hirdették mindenki felé, aki hitt benne. Enyhíteni akartak a szigorú predesztináció, vagyis az eleve elrendeltetés elvén. 1609-ben kidolgozták a Remonstrációt és benyújtották Holland tartomány rendjeinek. A remonstránsokkal szembe álltak a kontraremonstránsok. Vezetőjük Gomarus volt, akivel a követői létrehozták az Ellen-Remonstrációt. A remonstrációt rossznak tartották a jezsuitáknál, és a pápizmushoz és az ateizmushoz hasonlították.⁷³

A hitviták egyre nagyobb méreteket öltöttek, több városban is lázadások törtek ki. Oldenbarnevelt a remonstránsok mellé állt, és inkább a francia közeledésben látta az Egyesült Tartományok jövőjét. A fegyverszünetben nagy üzletet látó kereskedő réteg Oldenbarnevelt (és a remonstrások) mellett állt ki. A kontraremonstráns hívek inkább Orániai Mórichoz kötődtek, aki Anglia felé fordította figyelmét.

Móric tudta, hogyha újra háborúba akar bocsátkozni Spanyolországgal, akkor Oldenbarneveltet félre kell állítania. A kereskedő réteg (aki Móric pártját fogta), szintén ebben látta a jövőt, és ennek érdekében kihasználták a vallási ellentéteket. A kialakuló vallási vitákból szép lassan egy polgárháború kezdett kibontakozni. Sok városban lázadás tört ki, és a remonstrások elkezdtek sereget toborozni. A sereg katonáit waardgeldereknek hívták. 1618 januárja után, Móric úgy döntött, hogy fegyverrel veri le a lázadást. El akarta tüntetni az ellentéteket, és egyben félre állítani Oldenbarneveltet.⁷⁴

A harcok végeztével, újra biztosította a hatalmát az összes tartományban. 1618 augusztusában letartóztatta Oldenbarneveltet és két remonstráns vezetőt, olyan vádakkal illették, mint „katonailag ellenállást kísérelt meg és fellázította az embereket”. Május 13-án kivégezték az idős államférfit és véget vetettek az elkezdődött polgárháborúnak.⁷⁵

⁷³ Wittman 1965, 163.

⁷⁴ Wittman 1965, 173.

⁷⁵ U.o.

4.2. A harcok kiújulnak, majd megszületik a béke

1621-ben véget ért a Spanyolország és a Tartományok közötti fegyverszünet. Egy kisebb gazdasági válság után az Egyesült Tartományok ismét talpra állt, és újabb erőket mozgósított a spanyolok ellen. Azonban több probléma is gátat szabott a katonai hadműveleteknek. 1621-re Móríc egészsége megromlott, 1618-ban pedig kirobbant a harmincéves háború. A Habsburg–ellenesség, ami jellemezte ezt a háborút, érdekelté tette az Egyesült Tartományokat is a harcban. A nagyhatalmak felé nem tudott fordulni, mivel se Franciaország, se Anglia nem támogatta őt a spanyol ellenes törekvéseiben. Újabb hadjáratok indultak spanyol részről Amborgio Spinola által, aki már korábban is vezetett hadműveleteket Németalföld területén. Ostrom alá vette Bergen–op–Zoom-ot. Miután Móríc felmentette a várost, tovább vonult Bredához, és 1625-ben ott kezdett bele új ostromba. Az ostrom ideje alatt történt egy nagy fordulat, meghalt Orániai Móríc.

Nem ő volt a legtehetségesebb politikus, magukat az embereket se szerette igazán. Jól mutatja az a példa, hogy a lovakat nevezte kedvenc udvaroncainak (itt az előbb említett katonai vezetőknél párhuzamot húznék, mivel Móríc, Cromwell, és Gusztáv Adolf is rajongott a lovakért, és ez ki is hatott a katonai reformok létrejöttének alapjaira). Katonai tudását és hadvezéri mivoltát azonban nem lehetett kétségbe vonni. Halálos ágyán magához hívatta az öccsét, Frigyes Henriket, akinek átadta a tartományok vezetését, és a hadsereg irányítását. Móríc megígértette vele, hogy megmenti Bredát az ostromlók alól, és aztán megházasodik.⁷⁶ Breda azonban még abban az évben el is esett.

Frigyes Henrik kiváló hadvezérnek bizonyult csakúgy, mint Móríc. Hamarosan elfoglalta a Spinola által megszerzett területeket. 1629-ben elfoglalta Hertogenboscht, majd később Maastrichtot és környékét. 1637-ben visszafoglalta Bredát, és ezzel megnyílt az út Brabant felé.⁷⁷ 1644-ben elfoglalta Sas van Gentet, majd 1645-ben Hulstot a délebbi területeken. Egyre mélyebbre hatolt be Spanyol–Németalföldön, és halmozta a dicsőséget. 1647-ben azonban Frigyes Henrik meghal, és fia, II. Vilmos lépett a helyébe.

A harmincéves háború ekkor már a végéhez közeledett, és tárgyalások kezdődtek a háború és a spanyol–németalföldi ellentétek tisztázására. Az 1648-ban aláírt münsteri–béke lényegében az 1609-es fegyverszünetnek volt a folytatása. Az Egyesült Tartományok megkapták Hertogenboscht és vidékét, Maastrichtot, Bergen–op–Zoom-ot, Bredát és

⁷⁶ Wedgwood 1961, 194.

⁷⁷ Wedgwood 1961, 404.

Hulstot.⁷⁸ További kereskedelmi jogokat szereztek, a Holland Kelet- és Nyugat-Indiai Társaság pedig egyre nagyobb téren érvényesülhetett a világkereskedelemben. A béke aláírásával megszületik az Egyesült Németalföldi Köztársaság.

⁷⁸ Wittman 1965, 184.

Összegzés

A XVII. században az 1648. évi békével értelemszerűen nem értek véget a háborús konfliktusok Európában. A katonai reformok, a korai modern hadviselés és az egyre újuló és tökéletesedő haditechnika, hadművészet egyre inkább rányomja a bélyegét háborúkra, és olyan katonai újításokat alkotnak meg, amelyek majd kihatnak a gazdasági, társadalmi és vallási rétegek viszonyaira is.

A dolgozatomban sikerült egy kis részletét feltárnom azoknak a történéseknek, amelyek a korszak Európájára kihatottak. Összevettem azokat a katonai reformokat, amelyek Orániai Móríc nevéhez köthetőek, azokkal a katonai reformokkal, amelyeket időszámításunk előtt az ókori hadvezérek vezettek be. A pontos és fegyelmezett katonai stratégiák pedig nem egyszer olyan győzelmet hozhattak a hadvezéreknek, amelyekkel akár a vesztesre álló csatákat is győzedelmes diadallá változtathatták.

Móríc kiválóan használta fel az ókori klasszikusok által elé tárt tudást. Ugyanez játszódott le a humanizmus esetében, mivel a humanisták is az ókorból feltárt anyagokhoz fordultak. Mindent összevetve elmondható, hogy azok a hadművészeti változások, melyek Móríchoz köthetőek, hozzájárultak egy szabad állam létrejöttéhez Németalföldön. A katonai reformok és a németalföldiek elszántsága révén lehetett az, hogy létrejött a mai Hollandia elődje az Egyesült Németalföldi Tartományok. Azonban nemcsak egy önálló ország, hanem az első polgári demokrácia létrejöttét is jelentette.

Konklúzióként kijelenthető, hogy sikerült elemezni ezeknek a fontos és nem mellőzhető, a katonai történelemben nagy szereppel bíró reformoknak a lényegét. Az összevetéssel megmutattam, milyen katonai változásokat hajtottak végre Móríc ideje alatt. A függelékben bemutatott ábrákkal is az igazolásomat támasztom alá.

Felhasznált irodalom:

Szakirodalom:

Barta János: Németalföld a Habsburg–hatalom korában. In: Orosz István, ifj. Barta János, Angi János. Európa az újkorban. Debrecen University Press. Debrecen. 2006.

Beiber, Brigitte; Birnstein, Uwe; Gehlhoff, Beatrix; Schütt, Ernst Christian: Az emberiség krónikája. Helikon Kiadó; Alexandra Kiadó. Debrecen. 2007.

Black, Jeremy: Hetven döntő csata az ókortól a napjainkig. Athenaeum Kiadó. Budapest. 2006.

Bull, Stephen. Évszázadok fegyverei „A támadó és védőfegyverek világtörténete”. Corvina. Budapest. 1993.

Éles Csaba: A genti oltártól Wittenbergig, Németalföld és Németország kultúrája a 15-16. században. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 1998.

Földi Pál. A hadművészet története „A kezdetektől napjainkig”. Püldo Kiadó. Budapest. 1959-1964.

Gonda Imre; Niederhasuer Emil: A Habsburgok „Egy európai jelenség”. Gondolat Kiadó. Budapest. 1987.

Gottreich László; Honfi József; Rázsó Gyula; Windisch Aladárné: A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 1974.

Grossman, Mark: World Military Leaders: A Biographical Dictionary. Facts on File. New York. 2007.

Menich Zsuzsa, Karádi Ilona (szerk.): A világtörténelem krónikája. Magyar Könyvklub. Budapest. 2002.

Paret, Peter; Craig ,Gordon A.; Gilbert, Felix: Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age.Clarendon Press. Oxford. 1986.

Parker, Geoffrey: Cambridge Illustrated History „Warfare” . Cambridge University Press. New York. 2005.

Parker, Geoffrey: Cambridge Illustrated History of Warfare: The Triumph of the West. Cambridge University Press. New York. 2008.

Prak, Maarten: Hollandia aranykora. Osiris Kiadó. Budapest. 2004.

Razin, Evgenij A.: A hadművészet története ”III.köt. A háború kézműipari korszakának hadművészete (XVI–XVII. század)”. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 1964.

Roberts, John M; Márkó László (ford.): Képes Világtörténelem „VI.kötet: Az újkori Európa születése”. Magyar Könyvklub. Budapest. 2000.

Rowen, Herbert H: The princes of orange „The stadholders in Dutch Republic”. Cambridge University Press. New York. 1990.

State, Paul F: A Brief History of Netherlands. Facts on File Inc. New York. 2008.

Szilágyi Ágnes Judit: A spanyol gyarmatbirodalom. In: Poór János (szerk). Kora újkor története. Osiris Kiadó. Budapest. 2009.

Wedgwood ,C.V: The thrity years’ war. Anchor Books. New York. 1961.

Winkler Gusztáv: A hadviselés művészete „A kezdetektől a magyar államalapításig”. Tinta Könykiadó. Budapest. 1999.

Wittman Tibor: Németalföld aranykora. Gondolat Kiadó. Budapest. 1965.

Wallhausen, Johann Jacob von: Programma Scholae Militaris. Siegen.1616.

Internetes irodalom:

Jacobi von Wallhausen (Tautphoeus), Johann

<http://www.deutsche-biographie.de/sfz36668.html>

Jacob de Ghyen: Wapenhandelinghe Van Roers, Mvsqvetten, Ende Spiessen

[http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-](http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-048/&p=1&i=6&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn&sc=(cql.serverChoice%20all%20%22Wapenhandelinghe%20Gheyn%22)%20and%20(isPartOf%20any%20%27LEMU01%27)/)

[048/&p=1&i=6&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn&sc=\(cql.serverChoice%20all%20%22Wapenhandelinghe%20Gheyn%22\)%20and%20\(isPartOf%20any%20%27LEMU01%27\)](http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-048/&p=1&i=6&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn&sc=(cql.serverChoice%20all%20%22Wapenhandelinghe%20Gheyn%22)%20and%20(isPartOf%20any%20%27LEMU01%27)/)
)/

Függelék:

V. Károly, Német-római Császár

(Charles V - <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/107009/Charles-V> 2013.04.18)

II. Fülöp, Spanyolország és Portugália Királya

(Philip II - <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/456081/Philip-II> 2013.04.18)

Vilmos „A Hallgatag”, orániai herceg

(State, Paul F. A Brief History of Netherlands. Facts on File Inc. New York. 2008. 49.)

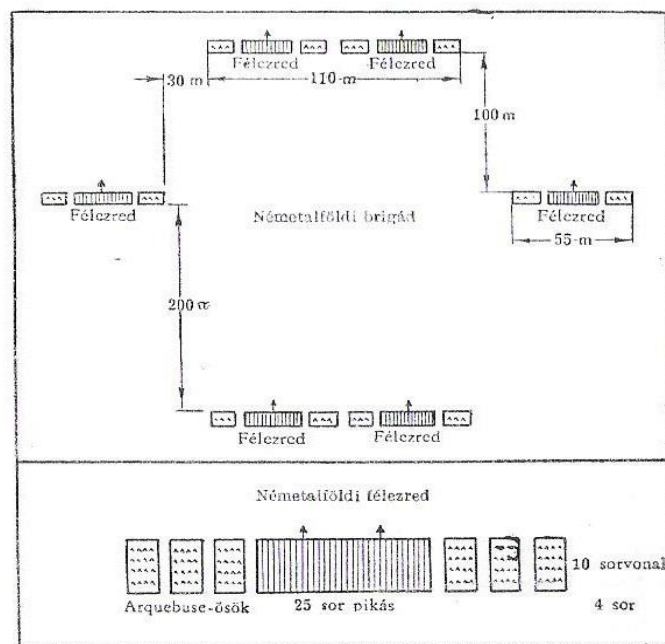
Orániai Móric

(Maurice of Nassau - <http://www.historyofholland.com/maurice-of-nassau.html> 2013.04.18.)

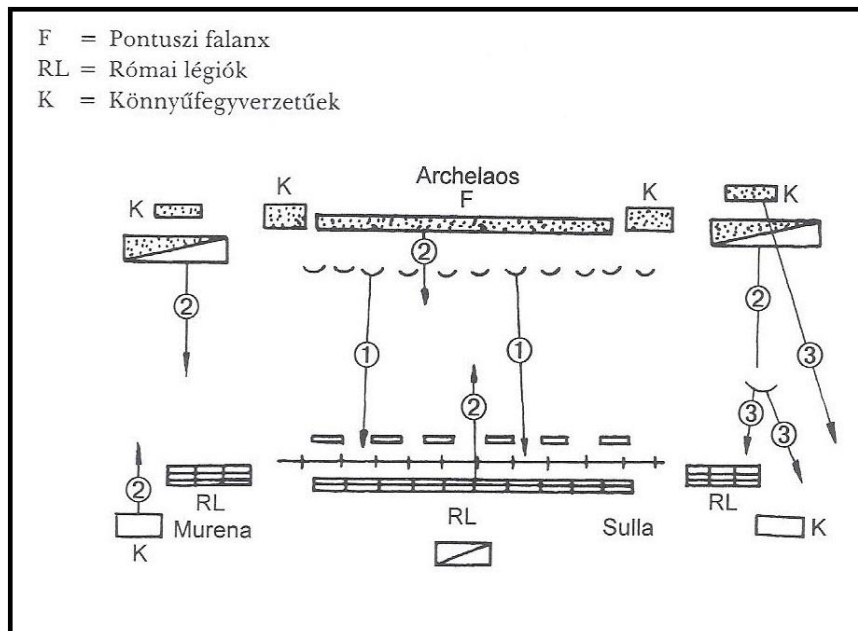
Németalföld

(Hahner Péter: A régi rend alkonya. Panem Könyvkiadó. Budapest. 2006. 261.)

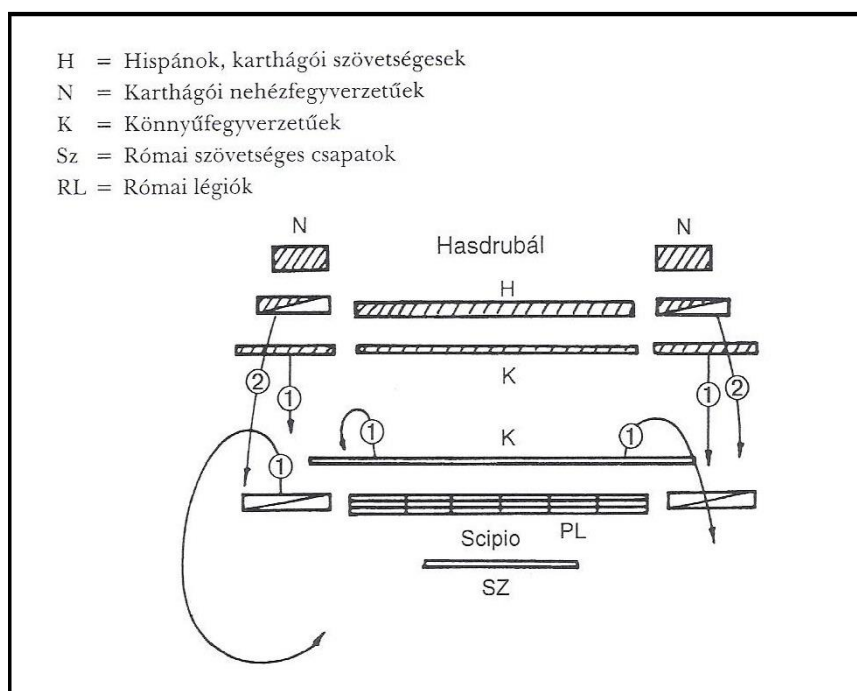
Németalföldi gyalogság felállása

(Razin, Evgenij A.: A hadművészet története "III.köt. A háború kézműipari korszakának hadművészete [XVI–XVII. Század]". Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 1964. 331.)

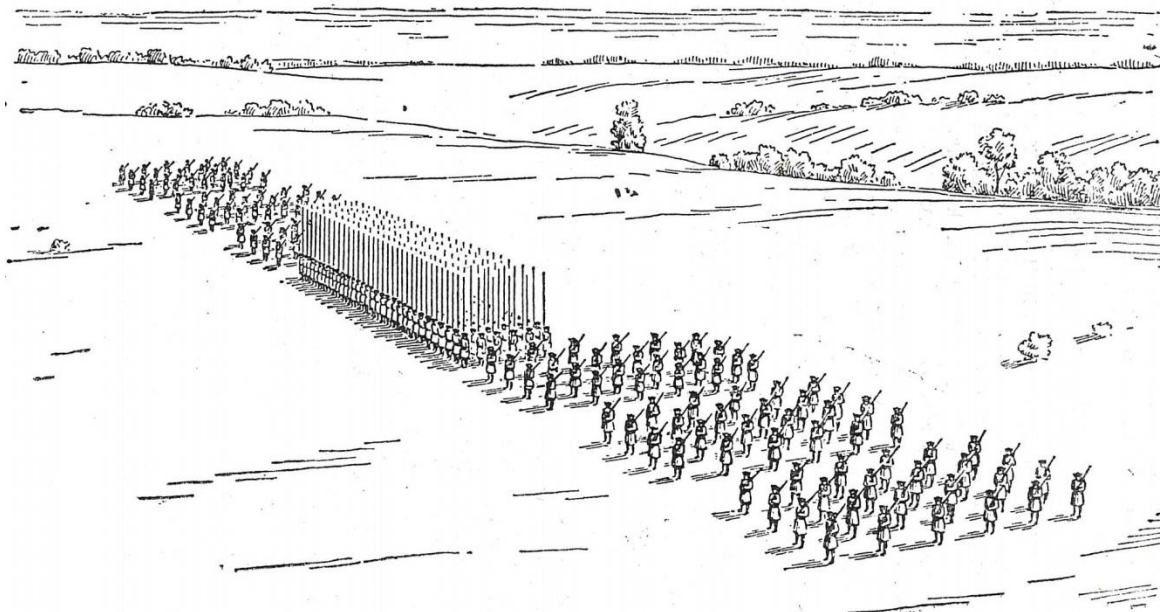
Khaironeia-i csata felállása

(Winkler Gusztáv: A hadviselés művészete „A kezdetektől a magyar államalapításig”. Tinta Könykiadó. Budapest. 1999.116.)

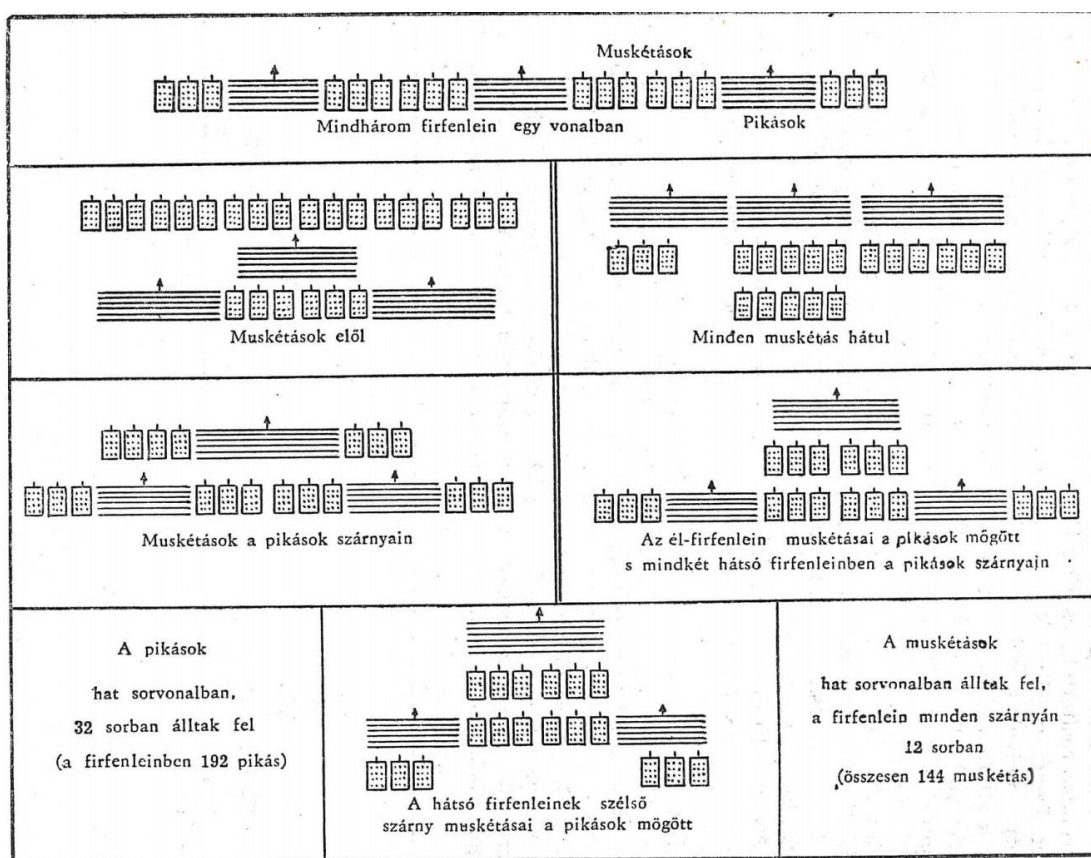
Hiberai-i csata felállása

(Winkler Gusztáv: A hadviselés művészete „A kezdetektől a magyar államalapításig”. Tinta Könykiadó. Budapest. 1999.91.)

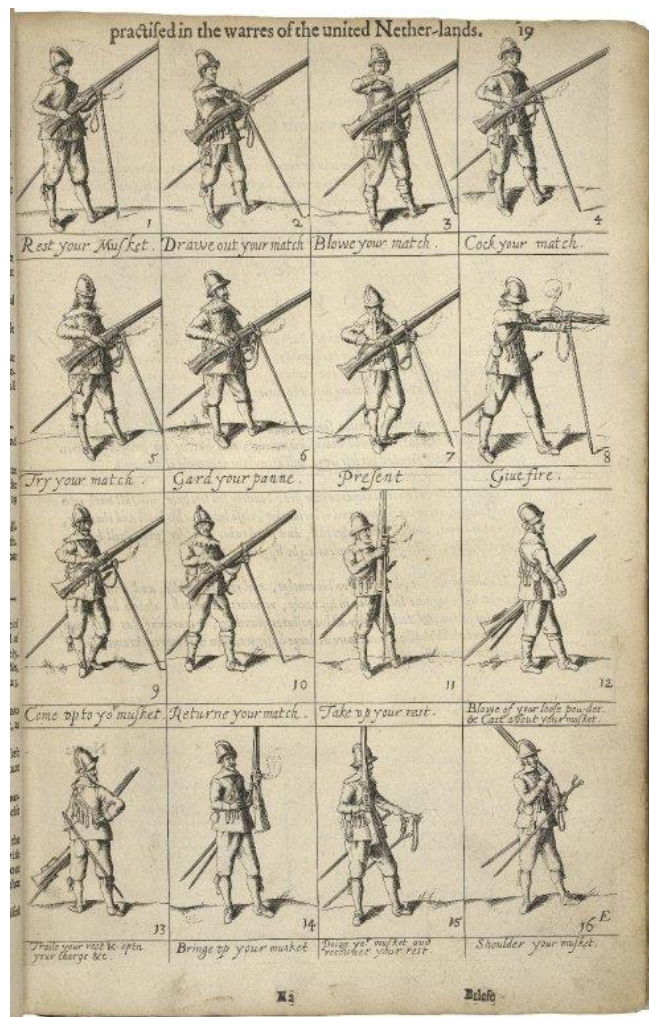
A svéd firfenlein (zászlóalj)

(Razin, Evgenij A.: A hadművészet története "III.köt. A háború kézműipari korszakának hadművészete [XVI–XVII. Század]". Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 1964.370.)

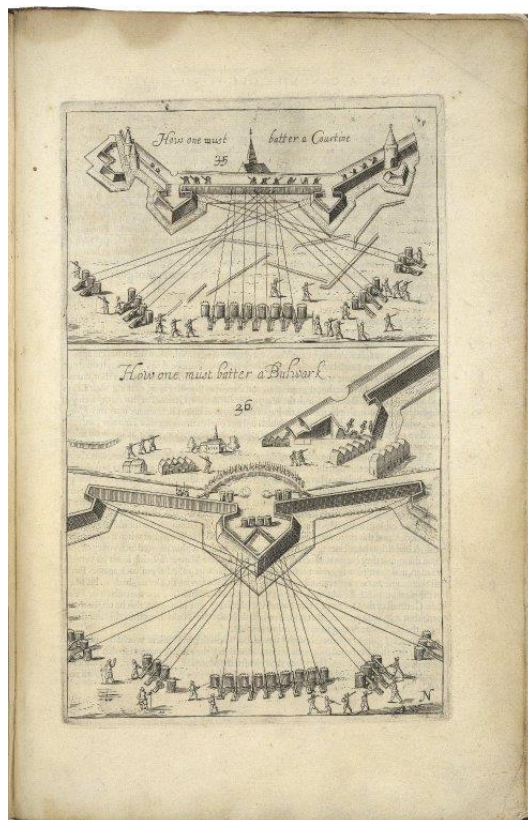
A svéd brigádok felállása

(Razin, Evgenij A.: A hadművészet története "III.köt. A háború kézműipari korszakának hadművészete [XVI–XVII. Század]". Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 1964.371.)

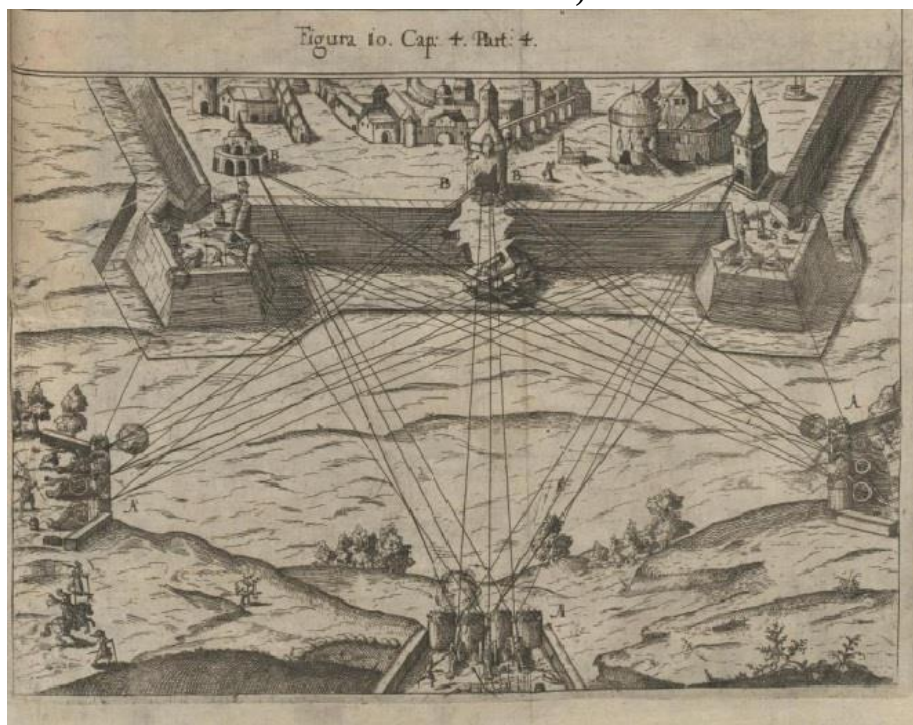

A pika és a muskéta használata (részlet) Henry Hexham könyvéből

(<http://luna.folger.edu/luna/servlet/view/search;jsessionid=AAAC722ACA5129D894767F38866A2524?QuickSearchA=QuickSearchA&q=The+principles+of+the+art+militarie&search=Search-> 2014.02.03)

Erődítmények különböző szögéből való lövetése (részlet) Henry Hexham könyvéből
<http://luna.folger.edu/luna/servlet/view/search;jsessionid=AAAC722ACA5129D894767F38866A2524?QuickSearchA=QuickSearchA&q=The+principles+of+the+art+militarie&search=Search>
 earch - 2014.02.03)

Erődítmények különböző szögéből való lövetése
 (Archiley Kriegkunst- Johann Jacob von Wallhausen. 1617. Siegen.63.old)

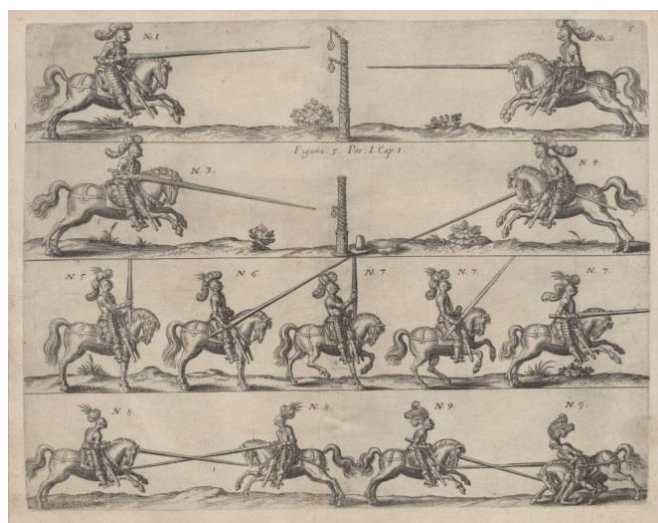
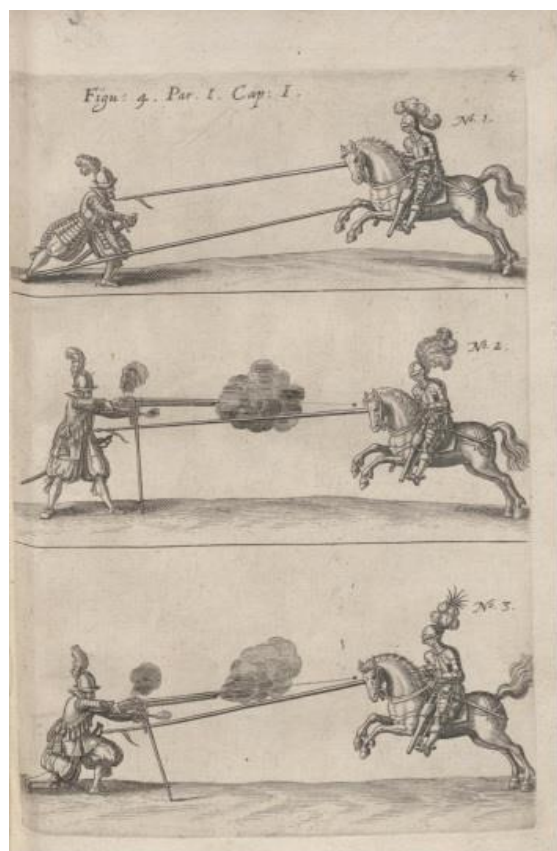

Illusztrációk a Wapenhandelinghe van Roers, Musquetten ende Spiessen című könyvből

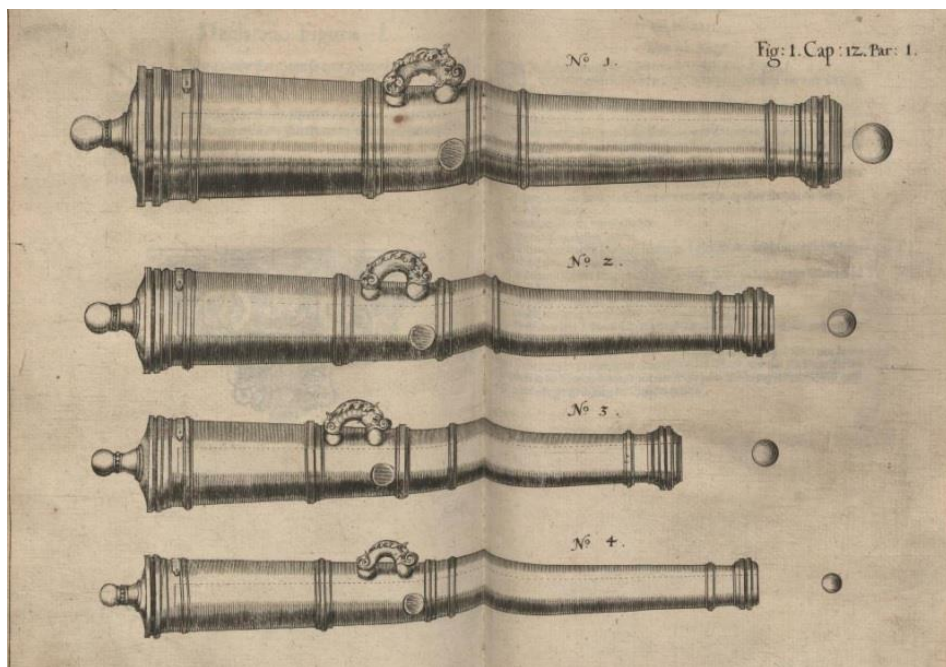
([http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-](http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-062/&p=3&i=4&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn)

[062/&p=3&i=4&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn](http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-062/&p=3&i=4&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn)

[&sc=\(cql.serverChoice%20all%20%22Wapenhandelinghe%20Gheyn%22\)%20and%20\(isPar](http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-062/&p=3&i=4&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn)
[tOf%20any%20%27LEMU01%27\)/](http://www.geheugenvannederland.nl/?/en/items/LEMU01:00103013-062/&p=3&i=4&t=130&st=Wapenhandelinghe%20Gheyn) -2014.02.03

Lovas katonáknak illusztrációk a különféle védekező és támadási pozíciókról
 (Kriegkunst zu Pferd - Johann Jacob von Wallhausen.1616.Gdansk. 171-173.old)

(Felülről lefelé) Egész, fél, negyed és nyolcad kartányok
(Archiley Kriegkunst-Johann Jacob von Wallhausen.1617. Siegen. 17.old)

Nehéz lovas páncélzatának és fegyvereinek illusztrációja Wallhausen Kriegkunst zu Pfred
című művében

(Kriegkunst zu Pferd - Johann Jacob von Wallhausen.1616.Gdansk.163.old)

Lóról történő különböző lövések illusztrációja
(Ritter Kunst - Johann Jacob von Wallhausen.1616. Frankfurt am Mayn.97.old)

Különböző közelharci szituációnak az illusztrációja
(Ritter Kunst - Johann Jacob von Wallhausen.1616. Frankfurt am Mayn.109.old)

Tartalomjegyzék:

Bevezető.....	2
1. fejezet–A szabadságharc kezdetétől a katonai reformokig:	
1.1–Németalföld aranykora	4
1.2–A szabadságharc kezdete	6
1.3–A nyolcvanéves háború első fele	8
2. fejezet–A németalföldi katonai reform:	
2.1–Maurice von Nassau a szabadságharc élén.....	13
2.2–A németalföldi hadászat és hadsereg reformok	14
2.2.1. –Zsold, fegyelem, kiképzés.....	17
2.2.2. –A gyalogság helyzete	20
2.2.3. –A lovasság helyzete	22
2.2.4. –A tüzérség helyzete	24
2.2.5. –A „petárdák”	26
3. fejezet– A katonai reformok átvétele:	
3.1– A svéd példa	30
3.1.1.–A toborzás és csapat felállítás.....	30
3.1.2.– Gyalogsági, lovassági, tüzérségi reform	31
3.2– A Csatorna másik oldalán	32
4. fejezet–A fegyverszünetig tartó harc, majd a kiújuló konfliktus:	
4.1–A fegyverszünet alatti helyzet	35
4.2–A harcok kiújulnak, majd megszületik a béke.....	37
Összegzés	39
Felhasznált irodalom	40
Függelék	43
Tartalomjegyzék.....	54